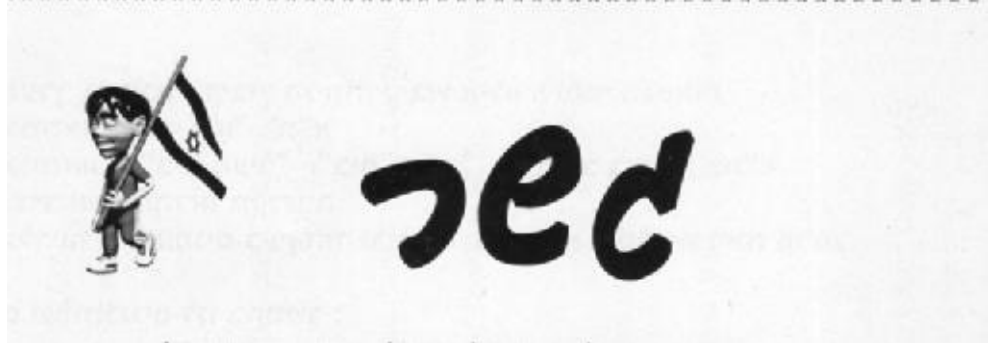

VANREDNO IZDANJE POVODOM DANA HOLOKAUSTA – ŠOA 2015.

מהדורה מיוחדת לקראת יום השואה 2015

ŠOREŠ - „Preživeli i potomci iz malih zajednica pričaju“

MIRI DERMAN, Predsednica HOJ

Ovde, u "Shoresh-u", spomen šumi jugoslovenskih jevrejskih mučenika, okupljamo se svake godine da odamo počast za više od 60.000 jugoslovenskih Jevreja koji su masakrirani i ubijeni samo zato što su bili Jevreji. Spomenik na mučenike i stradale u "Shoresh-u" je šuma, koja je deo svete šume Jugoslavije.

Posađena stabla od JNF od aprila 1951. godine do sada, imaju jedan cilj: da podsećaju na 6 miliona Jevreja, koji su stradali za vreme Holokausta. Do sada je zasađeno oko 6 miliona stabala na površini od 30.000 hektara. Šumske parcele dodeljivane su za jevrejske zajednice iz svih zemalja, u kojima je bilo jevrejskih žrtava u Holokaustu. Osmišljeno je tako da u "šumi" svake države bude zasađeno onoliko stabala koliko je bilo Jevreja žrtava iz te zemlje. Savez jevrejskih zajednica iz Jugoslavije, Savez jevrejske zajednice doseljenika u Izrael i Savez jevrejske zajednice Jugoslovena u SAD-u, odlučili su da posade 60 hiljada sadnica i na taj način očuvaju sećanje na jevrejske žrtve iz Jugoslavije.

23. aprila 1953. godine na svečanosti tim povodom započela je sadnja sadnica u jugoslovenskoj šumi. Za uzvrat tome dobili smo da se svake godine na dan Holokausta sastajemo u toj šumi družimo i ozivimo lepe i svetle uspomene na naše najmilije.

Godine 1996. Šuma je izgorela u velikom požaru koji se dogodio u jerusalimskim brdima, ali problem nastao požarom u našoj šumi je brzo prevaziđen sadnjom novog drveća, kako bi moglo udruženje Hitihdut da nastavi tradiciju i rituale na sećanje na žrtve Holokausta iz Jugoslavije, - naše najmilije. Ove godine svečanosti je posebna tema - podsećanje na žrtve Holokausta u malim jevrejskim zajednicama u Jugoslaviji.

U tom smislu želim da govorim o jednoj maloj jevrejskoj zajednici u Rumi, kojoj je pripadao i moj otac Dr Andrija Stein. Ruma je u Sremu, delu Vojvodine. Njeni žitelji su bili Srbi, Hrvati Nemci (Swabin), Mađari i Jevreji. Njihovi međunacionalni odnosi su bili vrlo korektni i prijateljski uz puno poštovanja i uvažavanja. To je tako trajalo do propasti Jugoslavije u aprilu 1941. godine. Dolaskom nemačkog Vermahta,

povećana je nacionalna napetost pa i netrpeljivost i narušilo prijateljstvo koje je do tada bilo.

Pre Holokausta je u Rumi živelo oko 70 jevrejskih porodica, to jest oko 260 žitelja. Jevrejska zajednica je bila dobro organizovana. Jevrejskih kuća je bilo u celoj Rumi. Jevreji su imali organizovane svoje institucije kao što su vrtić, osnovna škola, pevački hor, sportsko društvo, udruženje žena koje je se bavilo dobrotvornim radom, u pružanju pomoći siromasima često i onima koji nisu bili Jevreji. I danas postoji jevrejsko groblje sa kapelom (koje nije u funkciji od 1942. god) gde je Hevra Kadisha obavljala obredno sahranjivanje Jevreja. 1879. godine je počela sa radom i prva Sinagoga, a 1935. god. je izgrađena nova Sinagoga na istom mestu. U toku rata je Sinagoga služila kao prihvatni logor za Jevreje i ostale nepodobne građane, koji su dalje deportovani. U Sinagogi na službi se promenilo četiri Rabina, od kojih je zadnji bio Rabin Goldstein Willim, koji je sa suprugom i devetoro dece ubijen u logoru Jasenovac. Moj otac se često podsećao i pričao u društvu o igrama u dvorištu Sinagoge sa tom decom od kojih niko nije preživeo Holokaust. On, jedan od retkih koji su preživeli, imao je neki poseban bratski odnos prema toj deci, bratski odnos prošlosti i zajedničke sudbine, koji neko sa strane ne može da shvati. On ima foto album sa slikama te dece iz jevrejske zajednice, na kojima su ta deca sretna i zadovoljna.

Prvi Jevreji su poslani u logor u Jasenovcu već 1941. godine na prinudni rad, ali je većina tamo i stradali, da bi 17. 07 1942. godine svi preostali rumski Jevreji deportovani u Vinkovce u logor na fudbalskom igralištu, odakle su nakon mesec dana deportovani u Auschwitz, a zatim u krematorijume. U Rumi danas nema ni jedne jevrejske porodice, ali ih njihovi sugrađani nisu zaboravili, već su postavili spomen ploču za večno sećanje, na mestu gde je nekad bila Sinagoga i gde se svake godine za dan oslobođenja Rume donosi cveće. Takođe je Božidar Pauković, rumski istoričar napisao knjigu "Rumski Jevreji" i sa delegacijom iz Rume došao u Izrael 1996. godine i predao knjigu u Yad Vashem.

Tragedija porodice

Otac porodice Stein, moj deda Bernhard – Baruh je bio trgovac pozamanterijom, vlasnik prodavnice i baka Louisa, domaćica imali su troje dece: svoju tetku Irenu, majstoricu, mog oca Andriju, lekara i mog strica Jorge – Jura studenta prava. Kad se situacija u Jugoslaviji pogoršala, moj deda je pokušao svoju porodicu da preseli u Novi Sad, gde je radio moj otac i živeo sa svojom suprugom i njenim roditeljima. No, kako je Novi Sad tada pripadao Mađarskoj (drugoj državi), nije uspeo u nameri i pošto nije imao izbora, vratili su se u Rumu. Pošto se situacija iz dana u dan pogoršavala, deda Bernard je shvatio da će svi biti internirani u logore, pokušao je da se poveže sa Partizanima, što mu je i uspelo, ali kada se vratio po preostali deo porodice, doznao je da u Rumi nema više ni jednog Jevreja, jer su u međuvremenu svi deportovani i na putu za logor smrti u Auschwitz. Tužan i bespomoćan, deda se vratio u Partizane i bio kurir. Tata je takođe bio u partizanima jednom prilikom je bio zarobljen i kao ratni zarobljenik deportovan u Rumuniju, gde je dočekao kraj rata. Moj otac je u ratu izgubio suprugu Magdu i njihovu ćerku Mariku, koje su takođe stradale u Auschwitzu. Posle rata, tata se vratio u Novi Sad, ponovo se oženio i kasnije se iselio u Izrael.

Maja 2013. godine sam posetila Rumu i sa svojim domaćinom posetila željezničku stanicu, odakle su svi rumske Jevreji deportovani u logor smrti, u Auschwitz, pa i moji najmiliji. Želela sam da osetim tu tugu bol i nemoć. Zatekla sam stanicu istu kakva je bila i 17. 07. 1942. Osim jednog putnika na stanici nije bilo nikoga, samo tišina i mir. Ništa nije podsećalo na tragediju koja se tu odigrala. Da su zidovi i šine mogli da pričaju o tragediji ljudi koji idu u nepoznato u smrt, tu bol, strah, plač, viku, i nemoć ljudi da pomognu svojoj deci da ne budu deportovani u smrt. Obuzela me je tuga, stres i plač nad nevinim žrtvama. A bila je samo tišina, mrtva tišina.

Sve nas, koji živimo ovde u Izraelu, a čiji koreni potiču iz Jugoslavije, želim da podsetim na svu svoju rodbinu, sve rumske Jevreje i sve jugoslovenske Jevreje koji su stradali u Holokaustu, posebno izdvajam velikog Rabina

William Goldsteinai njegovu porodicu: Ernu, Jucu, Rabušu – Ruba, rođ. 1916., Inka, rođ. 1919., Renatu, Rozu, Samuela, rođ. 1921. Zoru, rođ. 1923. Branka, rođ. 1928. Želimira. Od cele porodice, jedanaest članova, niko nije preživeo Jasenovac i nema nikoga ko bi mogao da izgovori kadiš.

Spomenik u Rumi su podigli Savez boraca Narodno- oslobodilačkog rata Rume i Savez jevrejskih opština

כאן ליד מצבת הזכרון לזכר קדושי יהדות יוגוסלביה שבשורש, אנו מתכנסים כבכל שנה לזכור, להזכיר ולהנציח את 60,000 יהודי יוגוסלביה אשר נרצחו ונטבחו רק בשל היותם יהודים.

האנדרטה בשורש, נמצאת ביער קדושי יוגוסלביה, שהינו חלק מיער הקדושים.

את העצים ביער הקדושים נטעה קק"ל החל ממרץ 1951, במטרה להנציח את 6 מליון היהודים שנספו במהלך השואה. ביער נטועים כ- 6 מליון עצים על שטח של כ- 30,000 דונם. ביער הוקצו חלקות לקהילות יהודיות ממדינות שונות. מספר העצים בכל "יער" כזה נועד להיות כמספר הנספים מאותה מדינה. אגוד הקהילות היהודיות ביוגוסלביה, התאחדות עולי יוגוסלביה בישראל והתאחדות יהודי יוגוסלביה בארה"ב החליטו לטעת 60,000 שתילים כדי לשמר את זכר הקרבנות שנספו על אדמת יוגוסלביה.

ב- 23 באפריל 1953 בטקס חגיגי, החלה נטיעת השתילים ביער היוגוסלבי. במקום זה אנו מתכנסים בכל שנה, ביום השואה בכדי להתיחד עם זכר יקירנו.

בשנת 1996, נשרף היער בדלקה הגדולה שהתחוללה בהרי ירושלים, אך התאחדות עולי יוגוסלביה דאגה לטעת מחדש את החורש, בכדי שנוכל להמשיך במסורת ולקיים את טקסי

ההתייחדות ביום השואה. כל טקס מיוחד לנושא הקשור לשואה ביוגוסלביה. השנה אנו מיחדים את הטקס לשואה שהתחוללה בקהילות קטנות

אני מבקשת להזכיר את הקהילה הקטנה, קהילת יהודי רומה, אשר אבי, ד"ר שטיין אנדריאה נמנה עליה.

אוכלוסיתה היתה מעורבת: (VOJVODINA בגליל וויוודינה, (SREM) רומה נמצאת בחבל סרם סרבים, קרואטים, גרמנים (שוואבים) ויהודים. היחסים בין העדות היו טובים עד נפילת יוגוסלביה באפריל 1941. אז הגרמנים-השוואבים הפכו להיות "פולקסדויטשה", המתיחות גברה ונפסקו קשרי הידידות שהיו קיימים עד אז

בערב השואה מנתה הקהילה כ- 70 משפחות שהם- 280 איש. היתה זו קהילה חמה ומאורגנת להפליא. בתי היהודים היו פזורים בכל רחבי רומה והם שתפו פעולה עם האוכלוסיה המקומית. הקימו מוסדות וארגונים משלהם, כמו גן ילדים, בי"ס יסודי יהודי, מקהלה, מועדון ספורט, אגודת נשים, היה להם מפעל לעזרה הדדית (בונעזרו לעיתים גם שכניהם הלא יהודים). קיים בית קברות יהודי, אותו תפעלה חברת קדישא המקומית. בשנת 1879 הקימו בית-כנסת ובשנת 1935 בנו בית-כנסת חדש. בזמן המלחמה הפך בית הכנסת למחנה מעצר, איליו אספו את היהודים מכפרי סביבת רומה. ארבעה רבנים שמשו את הקהילה מאז שהוקמה. האחרון בהם היה הרב גולדשטיין ויליאם, אשר הוא, אשתו ותשעת ילדיהם נרצחו ביאסנובץ

אבי הזכיר בהמון חום את המפגשים ההו, משחקי החצר עם הילדים היהודים. כמעט ואיש מאותם "ילדים", לא שרד את השואה. בין הבודדים ששרדו היה קשר מיוחד, מין אחוות אחים, אחוות עבר וגורל משותף שאיש זר לא יבין

באלבום התמונות של אבי, נותרו מספר תמונות של ילדי הקהילה, תמונות מימים שמחים ומאושרים וב- 17.7.1942 נשלחו (Jasenovac) היהודים הראשונים נשלחו למחנה הריכוז וההשמדה יאסנובץ מחנה (Vinkovci) כל שאר חברי הקהילה היהודית, יחד עם יהודי שיד ואילוק, ברכבת לוינקובצי שהוקם על מגרש הכדורגל המקומי. לאחר כחודש ימים במחנה, נשלחו כולם, כולל יהודי וינקובצי לאושוויץ ומשם למשפחות

רומה נשארה עד היום, נקיה מיהודים! אך תושבי העירלא שכחו את שכניהם היהודים הקימו אנדרטה בשנת 1991 במקום בו עמד ביה"כ. כמו כן ההסטוריון, תושב המקום בושקו פאוקוביץ, כתב ספר על תולדות יהודי רומה "יהודי רומה". משלחת רמת דרג מרומה הגיעה ארצה בשנת 1996 בכדי למסור את הספר ליד ושם

: הטרגדיה של משפחתי

משפחת אבי, משפחת שטיין: סבי ברנהרד – ברוך היה סוחר, בעל חנות סידקית, סבתי לואיזה עקרת בית. היו להם 3 ילדים, אירנה דודתי עקרת בית, אבי אנדריאה רופא, והבן הצעיר ג'ורג'ה – ג'ורו, סטודנט למשפטים

בה אבי עבד והתגורר (Novi-Sad) כשהמצב ביוגוסלביה הדרדר, נסתה המשפחה לעבור לנובי סאד עם אשתו וכן משפחתה של סבתי. אך הם לא הורשו לעבור את הגבול, מאחר ונובי-סאד היתה תחת השלטון ההונגרי והיתה זו מדינה אחרת. בלית ברירה חזרו לרומה

כשסבי ברנהרד הבין שהמצב הולך ומחמיר והם עשויים להשלח אל הלא נודע, סבא החליט שהם יתחברו לפרטיזנים. הוא יצא לחפש היכן הפרטיזנים ממוקמים. כשחזרהביא את משפחתו מצא כי רומה נקיה כבר מיהודים. אשתו, סבתי שני ילדיה אירנה וג'ורו היו כבר בדרכם לאושוויץ, בדרך למותם

בכאב לב וחוסר אונים חזר סבא אל הפרטיזנים ושימש כשליח אבי, התגלגל בין מחנות עבודה, פרטיזנים והיה שבוי מלחמה אצל הרומנים. אבי איבד את אשתו מגדה ובתם מריקה אשר נרצחו באושוויץ

מאי 2013, בביקורי ברומה בקשתי ממארחי לקחת אותי לתחנת הרכבת. רציתי לראות את המקום ממנו נשלחו סבתי ודודי, יחד עם כל יהודי רומה אל מותם. רציתי לחוש את המקום, להבין מצאתי תחנה ישנה, בדיוק כפי שהיתה ב- 17.7.1942, מלבד עובד תחנה אחד, איש לא היה בה, רק שקט ודממה.... שום דבר לא הזכיר את הטרגדיהשהתחוללה שם, אסונם של אנשים שהולכים אל הלא נודע, אל מותם. לו היו הקירות והפסים יכולים לתאר את כאבם של האנשים, את הפחד, הבכי, הצעקות, הדחיפות, הורים חסרי ישע מבלי יכולת לעזור לילדיהם, את חוסר האונים, הלחץ, הרגשת האבדון, וחוסר הידיעה

..... אבל היתה שם רק דממה, רק דממת מוות

וכאן, במדינת ישראל, בשורש-ביער היוגוסלבי, אני רוצה לזכור את כל בני משפחתי, את כל יהודי רומה וכל יהודי יוגוסלביה שנרצחו בשואה

וברגע מיוחד זה, מבקשת במיוחד להזכיר את הרב ויליאם גולדשטיין, ובני משפחתו ארנה, יוצה, רובה, אינקו, רנטה, רוזה, שמואל, ברנקו וזלימיר, משפחה שלמה הורים על תשעת ילדיהם שנרצחו ואין אפילו מי שיאמר עליהם קדיש

Riki Mendel – predstavnik Jad Vašem

70 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata, 70 godina od Holokausta, sa tugom u srcu se sjećamo trećine naših sunarodnika koje smo u tom teškom vremenu izgubili. Morbidna ideologija nacizma je imala zadatak totalno uništenje Jevreja cijelog svijeta. Danas, na ovom mjestu, na Dan sjećanja na žrtve Holokausta i pripadnika Otpora odajemo poštu jevrejima Jugoslavije.

Broj Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji je bio mali, tek nešto oko pola postood ukupnog broja stanovnika. I pored malobrojnosti jevreji su bili vrlo aktivni i davali veliki doprinos društvenim zajednicama u kojima su živjeli. Do Drugog Svjetskog rata, u Kraljevini Jugoslaviji je bilo 117 Jevrejskih općina. Ukupno je u zemlji živjelo otprilike 80.000 jevreja koji su uglavnom živjeli u velikim gradovima. Rabinski savez je osnovan u Beogradu i okupljao je i predstavljao sve rabinatate u zemlji. I Savez Jevrejskih općina je bio smješten u Beogradu. Gotovo sve zajednice su bile članice Svjetskog Cionističkog udruženja koje je svoje sjedište za Jugoslaviju imalo u Zagrebu.

U Hrvatskoj, Vojvodini i Sloveniji jevrejske zajednice su bile uglavnom aškenaske, a zajednice u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Kosovu sefardske.

U Srbiji su se Jevreji lijepo uklopili. Bili su ravnopravni žitelji Srbije i od Balkanskih ratova su se rame uz rame borili sa srpskim vojnicima.

U Hrvatskoj su Jevreji tridesetih godina bili vrlo zapaženi na kulturnoj i umjetničkoj sceni i cionističke organizacije su bile vrlo aktivne.

No, sve se to promijenilo u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Između dva rata Jugoslavija je bila prolazna stanica Jevrejima Srednje Evrope na njihovom putu ka Palestini. Na području Jugoslavije nalazile su se i farme na kojima se su useljenici u Palestinu obučavali poljoprivredi. Certifikati, dokumenta za legalan ulaz u Palestinu su bili malobrojni, tako da su kao legalni Novi useljenici bili izabrani uglavnom mlađi ljudi i djeca. S područja Jugoslavije do 1931 godine ušli su u Palestinu 84 Nova useljenika, a od 1932 do početka rata ušlo je preko 1000 Novih useljenika, njih dvije trećine poljoprivrednika, obrtnika i radnika u tvornicama.

Do dolaska nacista na vlast u Njemačkoj Jevreji Jugoslavije živjeli su normalnim, mirnim životom. Pobjedom nacista u Njemačkoj počinje antisemitizam i na području Jugoslavije koji svoj vrhunac dostiže početkom Drugog svjetskog rata i prvim antisemitskim zakonima. U razdoblju od 1933 do 1941 prošli su Jugoslavijom oko 50,000 jevreja izbjeglica iz Evrope koji su bježali od nacista. Jugoslavenski Jevreji su činili napore da materijalno i moralno pomognu nesretnim ljudima. Ohrabivali su izbjeglice u smjeru ulaska u Palestinu. Mnoge izbjeglice su ostale u Jugoslaviji.

Kapitulacijom Jugoslavije 6.4.1941. zemlja je podjeljena između Njemačke i njenih saveznika Italije, Bugarske i Mađarske.

U Hrvatskoj je ustanovljena Nezavisna Država Hrvatska u kojoj je umoreno na stotine hiljada Jevreja, Roma i Srba. U Hrvatskoj su izgrađeni logori u kojima su ubijani nepoželjni. U logorima su ljudi ubijani na najsvirepije načine, surovije i od nacista. Jedan od logora je bio i koncentracioni logor Jasenovac koji je uspostavljen ljeta 1941. godine i u kojem su ubijani zatočnici do samog kraja rata, Maja 1945. godine. Jasenovac je bio poznat po svirepošću, te su i sami Nijemci bili zabezeknuti silinom i bezdušnošću. Ubistvo pušćanim zrnima ili vješanjem smatrano je gotovo humanim gestom, uglavnom su žrtve ubijane udarcima maljem u glavu ili klano kao stoka pred očima drugih zatočenika.

U Srbiji su glavnim ulicama Beograda, u zatvorenim kamionima "dušegupkama" Nijemci vozili starce, ženu i djecu. Nesretni su ljudi vozeći se dobro poznatim ulicama udarali u vrata kamiona u očajničkom pokušaju dolaska do svježeg zraka.

No, uzalud. Među njima su bili i Zlata i Rahamim Mendel, baka i stric moga supruga Arija.

U redovima jugoslavenskih partizana borilo se preko 4000 jevreja širom Jugoslavije. Njih jedanaestoro je odlikovano ordenom Narodnog heroja. Osobito su bili zapaženi jevreji ljekari, među njima i doktor Roza Papo, jedna od dvije žene general majora i nosilac brojnih ordenja.

Mladi Jevreji, organizirani u društva "Mladi stražar" i "Plavo bijeli" izvodili su diverzantske aktivnosti, no većina ih je uhvaćena i pogubljena.

Do kraja Drugog svjetskog rata ubijeno je oko 65,000 jevreja Jugoslavije.

Tek nakon oslobođenja vidjela se veličina katastrofe. Ponekad od mnogobrojne, velike obitelji ostali su samo pojedinci, jedan u gradu, dva na selu.

Pjesma Abe Kovnera "Pomen bezimenima" opisuje veličinu katastrofe.

Tomislav Lamper, Tomi, Josef Lapid, rođen je u Novom Sadu, Srbija. Kao trinaestogodišnji dječak, Januara 1945 godine dočekao je oslobođenje u

Budimpešti. Zajedno s svojim ujakom vratio se u svoj rodni grad i ovim riječima opisuje povratak:

"Lutao sam ulicama : tražio djecu iz razreda, slijedio kolonu izbjeglica koja je neprestano klizila prema gradu. Svi su izgledali jednako: mršavi, tihi, kao da su hodali u snu... sedamnaestoro djece iz mog razreda su ubijeni, ali nitko nije znao šta im se zaista dogodilo."

Vojnici jevrejske brigade koji su bili stacionirani u Italiji bili su prvi koji su se susreli s preživjelima. Mnoge obitelji vojnika jevrejske brigade su bili među ubijenima. Brojni vojnici jedinice su dezertirali i započeli lutanje Evropom tražeći preživjele iz obitelji. Susret jevreja, s jedne strane vojnika regrutovanih iz tadašnje Palestine i s druge strane preživjelog Holokausta bio je vrlo snažan. Vojnik brigade ga opisuje slijedeće:

"Tragedija cijelog naroda ne može se osjetiti slušajući radio i čitajući novine. Samo direktan kontakt i slušanje ispovjesti iz usta preživjelog, samo takomožemo osjetiti tu bol... mi smo to vidjeli i osjetili."

U ljeto 1947. godine u izbjegličkim kampovima boravilo je rekordnih 263,000 preživjele Holokausta. Ti ljudi su se digli iz pepela, osnovali su kulturna društva, omladinske organizacije, ženili se i donosili djecu na svijet. Gotovo 60 posto njih se uselilo u Izrael. Prve dvije godine po osnutku države Izrael preživjeli Holokausta su bli gotovo 70 posto cjelokupnog broja novih useljenika. Ta činjenica je imala presudni utjecaj na različite aspekte prihvata, od rješavanja stambenih problema do visokog broja regrutovanih vojnika iz redova preživjelih Holokausta. U prvoj deceniji novoosnovane države prihvatila je država Izrael oko četvrtine preživjelih Holokausta, otprilike 380,000 jevreja. Iz Jugoslavije je u Izrael u tom razdoblju ušlo 7746 Novih useljenika.

Povratak preživjelih Holokausta u svakodnevni život nije bio jednostavan. Preživjeli su se neprestano borili s nenadoknadivim gubitkom najdražih, te u isto vrijeme navikavali na novu zemlju koja se sama borila za opstanak i povrh svega učili nov, potpuno strani jezik – hebrejski. O tome govori pokojni Tomi Lapid: "Zatvorio sam se u sobu s hebrejsko-mađarskim riječnikom koji sam dobio u zajednici. Bio sam odlučan okušati svoju snagu u učenju hebrejskog. Otvorio sam Riječnik pod slovom "M". Otkrio sam da riječ Melah (sol) se piše isto kao Malah (mornar), koja se izgovara isto kao Malah (anđeo). Brzo sam zatvorio knjigu. Nikada neću moći naučiti ovaj nemogući jezik."

Na brodu koji je plovio prema Izraelu sreo je Tomi po prvi puta u svom životu Jevreje iz Hrvatske, Bosne, Crne Gore. Iz ostalih dijelova Jugoslavije. Sreo je jevreje iz grada i jevreje iz sela, religiozne sefardske jevreje Sarajeva i religiozne aškenaze Štetla (*aškenaskog geta*). Do tada Tomi nikada nije čuo Jidiš, jezik koji se govorio u istočnoevropskim Štetlima. Holokaust je spojio Istok i Zapad. Tomi nastavlja : "Nakon jedanaest dana užasne plovidbe na brodu Kefalos, u ranu zoru 26.12.1948.,

zaustavio se brod u nepoznatom zaljevu. Sunce se podiglo iznad brda za koji smo kasnije saznali da se zove Karmel i njegovi zraci su obasjali grad za koji nismo znali da se zove Haifa. Netko je stavio na jarbol zastavu Izraela. Svi smo gledali u zastavu. Hiljade izmučenih, gladnih i pomalo zbunjenih ljudi su s oklijevanjem, jer nisu znali riječi pjevali himnu "Hatikva" *Nada...* Dan prije mog sedamnaestog rođendana stigao sam u Izrael." Na doku, po samom dolasku je Tomi promijenio svoje ime Tomislav u Josef.

Josef Tomi Lapid se odmah po dolasku u novu zemlju regrutovao i ovako to opisuje: " Ujutro su nas izveli na postrojbu, baš ispod zastave. Gomila novih useljenika s različitih strana svijeta, svaki od njih u odjeći u kojoj je sišao s broda, podijeljeni po osnovu zemlje iz koje su došli. Oficir nam je pročitao tekst s svečanom intonacijom od kojeg nismo razumijeli niti riječi, poslije toga je stavio ruku na Bibliju i glasno izgovorio "Zaklinjem se". Nakon nekoliko trenutka oklijevanja shvatili smo da se od nas očekuje da odgovorimo "Zaklinjem se!". Svi smo povikali u glas.

U tim prvim danima mlade države od 60.000 vojnika trećina su bili preživjeli Holokausta. I svaki treći poginuli je bio preživjeli Holokausta. Među poginulima je i Dragutin Israel Singer.

Dragutin Singer , sin Grete (iz kuće Polak) i Kalmana rođen je 10.5.1930. godine u Jugoslaviji.

Dragutinovi roditelji su ubijeni u Aušvicu, a on je samim čudom preživio koncentracioni logor Bergen Belsenradeći kaobrar.

U jednom pismu je napisao svojoj tetki: "Ne mogu pisati o gubitku svojih roditelja. Sama pomisao na njihov gubitak jako boli. To su rane koje nikada neće zacijeliti".

Po oslobođenju Bergen Belsena od strane Britanaca Aprila 1945. godine, stigao je Israel u Švedsku koja je u to vrijeme prihvatila brojne preživjele Holokausta. Bio je bolestan i smrznutih stopala. Polako se oporavljao. U početku je radio kao pomoćnik liječnika, a po ozdravljenju kao bravar.

U okviru organizacije "Alijat Hanoar" dobio je Dragutin dozvolu za ulazak u tadašnju Palestinu. 29. Maja godine 1945 stigao je u Haifu. Istog dana je napisao svojoj tetki: "Moja Odiseja se završila. Nakon dugih tumananja i patnji konačno sam došao u obećanu zemlju."

Iz Haife Israel prelazi u Jordansku dolinu, u kibuc Dganija B. U kibucu Israel prolazi obuku u okviru organizacije Tnuat Hanoar. U tom periodu počinje pisati tetki pisma puna oduševljenja o životu u kibucu. Htio je Israel učiti za radio tehničara, bio je mudar i sposoban mlad čovjek, ali je vremenom odustao od svog sna i radio kao bravar u kibucu.

Pisao je : "Život u kibucu je posvećen svevišnjem cilju, a on je gradnja zemlje i domovine. Mi nismo ovdje samo zbog nas samih , već i zbog svih onih koji se trenutno nalaze izvan zemlje i čekaju da uđu u nju. U Evropi nam se zemlja tresse ispod nogu. I onda ćeš i ti draga moja tetka moći doći ovdje. I onda ćemo nas dvoje, jedini koji smo preživjeli od cijele porodice osnovati novi dom koji će biti pun topline i ljubavi kao što je naš dom oduvijek bio. "

Na kraju obuke, Aprila 1948. Godine cijela Israelova grupa prelazi u Gabim, mladi kibuc u Negevu,. Za vrijeme svog boravka u kibucu regrutovao se Israel u vojne jedinice Palmah-a i služio u drugom bataljonu ("Sjeverni Negev") brigade "Negev". Brigada Negev je bila dvanaesta brigada u sastavu "Hagana".

Kada se bezbjednosna situacija u zemlji pogoršala Israel je pisao tetki: "Draga tetka, po izvještajima u novinam možeš zaključiti da je situacija u zemlji jako napeta. No, mi smo spremni na sve. Moramo prestati s lutanjima i postati jak i snažan narod. Nemoj se žalostiti ukoliko zbog sadašnje situacije budeš morala duže čekati za dolazak ovdje. Jako se radujem tvom dolasku jer se osjećam vrlo usamljen. Čeznem za tvojom ljubavlju, brigom i pažnjom. Otkako sam izgubio roditelje nisam osjetio ljubav. Želim samo priljubiti svoju glavu uz tvoje srce, osjetiti mekoću tvog maženja, razgovarati s tobom o roditeljima i svojom ljubavlju ispuniti ti prazninu tvog izgubljenog sina."

U svom posljednjem pismu, od 15. Marta 1948. Israel piše: "Vrlo smo zauzeti. Situacija je kritična. Spremni smo na sve. Svjestan sam da će mnogi među nama poginuti, ali bez krvi ne može se steći domovina. Molim te nemoj se brinuti za mene. Nadam se da ćemo se uskoro vidjeti."

Israel je učestvovao u brojnim bitkama brigade Negev. Želja mu je bila služiti u avijaciji koja je tek osnovana. No, nije stigao.

Jula 1948 godine učestvovao je u bitci kod Kaukaba. Kaukaba i Hulikat su bila dva arapska sela u Sjevernom Negevu. Vojnici egipatske vojske su se ušančili na tom potezu. Egipatska vojska je napravila liniju utvrda kojom je spojila svoje snage sa zapada sa područja obale i sa istoka kod grada Hebrona. Ova linija je odvajala jevrejska naselja u Negevu od ostatka zemlje i Jevreji su vodili očajničke borbe za probijanje neprijateljske linije.

Israel je poginuo 18.7.1948. u napadu na položaje egipatske vojske u selima Kaukaba i Hulikat. Imao je 18 godina. Egipćani su ga sahranili na mjestu pogibije. Njegovo tijelo je kasnije svečano preneseno na Vojno groblje u Kfar Varburg.

Nekoliko mjeseci nakon njegove pogibije stigla je Israelova tetka u Izrael i tek tada saznala tužnu vijest o Israelovoj pogibiji.

Israel, kao i mnogi drugi preživjeli Holokausta, nisu oplakivali svoju gorku sudbinu i najmilije kojih više nije bilo u Evropi, nego su došli da brane zemlju koja je bila na putu postanka. Mnogi od njih nisu dočekali da žive u njoj. Neki od palih su bili "Necer aharon" *Posljednji potomak*, posljednji u obitelji koji je uspio preživjeti Holokaust i s čijom smrću se gasi porodično stablo.

U svojim pismima, Israel je vrlo lijepo opisao bol za izgubljenim roditeljima, čežnju za ljubavlju, želju za osnivanjem svoje obitelji. I ništa od toga nije stigao da ostvari. Umjesto toga, iako još uvijek nije znao hebrejski jezik, uzeo je pušku u ruke i bio sudionik sudbonosnih borbi za pravo Jevreja biti svoji na svome.

Preživjelima Holokausta život u Novoj zemlji nije uvijek bio lak, ali njihov doprinos u svim sferama društva je neprocijenljiv.

Danas, sedamdeset godina po završetku Drugog svjetskog rata održavamo Zavjet koji smo zavjetovali: Holokaust se nikada neće zaboraviti niti ponoviti.

הרצאה בפני ארגון יוצאי יגוסלביה 16.4.15 אל מול האנדרטה בשורש

ריקי מנדל- נציגת יד ושם

70 שנה לסיום מלחמת העולם השנייה, 70 שנה לשואת העם היהודי, אנו זוכרים, כואבים את האובדן של שלישי מבני עמנו. אידיאולוגיה רצחנית שמה לה למטרה, השמדה טוטאלית ואוניברסאלית של יהודים בכל מקום בו הם נמצאים בעולם. אנו ניצבים כאן היום, יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשע"ה, אל מול האנדרטה לזכר יהדות יגוסלביה.

מאז כינונה של מלכות הסרבים, הקרואטים והסלובנים ב-1 בדצמבר 1918, שמשנת 1929 נקראה מלכות יגוסלביה (ארץ הסלבים הדרומיים), היו בה קהילות יהודיות. אף שהיה מספרם של היהודים זעיר ביחס לכלל האוכלוסייה (פחות מחצי אחוז), הם היו גורם תוסס ופעיל בכל שטחי החיים במדינה החדשה. עד מלחמת העולם, השנייה היו 117 קהילות יהודיות שמנו כ-80,000 נפשות רובם בערים הגדולות (מהן כ-5,000 פליטים ש"נתקעו" במדינה זאת בדרכם לארץ-ישראל). ברית הרבנים נתארגנה בבלגרד וייצגה את כל רבני המדינה. הקהילות השונות היו מאוגדות באיגוד הקהילות שמרכזו בבלגרד, וכמעט כולן היו חברות בהסתדרות הציונית ביגוסלביה, שמרכזו בזגרד ובראשה עמד הד"ר ליכט. זהו אחד הגורמים המכריעים שהביאו לאחדות בין היהודים מכל החבלים ההיסטוריים שמהם נוצרה המדינה. ההנהגה הפיצה את האידיאולוגיה הציונית ככל שניתן היה כשהדגש הוא על חיזוק ההכרה והגאווה הלאומית, תוך כדי הגברת הפעילות ההסברתית תרבותית. בני הקהילות היו יהודים אשכנזים מארצות מוצא שונות וספרדים בעלי רקע שונה. ככלל, אפשר לומר, שקהילות קרואטיה, וויודינה וסלובניה היו ברובן אשכנזיות, ואילו קהילות סרביה, בוסניה והרצגובינה ומקדוניה, כמו גם קוסובו היו ברובן ספרדיות. בסרביה נחשבו היהודים לתושבים מוכרים ותיקים אשר הצטיינו במידה גבוהה של הסתגלות ומיזוג תרבותיים, נחשבו לאזרחים שווי זכויות. יהודי סרביה נלחמו שכם אל שכם במלחמות הבאלקן, ובכך חיזקו את תחושת השותפות עם בני העם הסרבי. הקרואטים מיעוט ראשי בממלכת יגוסלביה, בה היהודים פתחו פעילות תרבותית ואומנותית ענפה דווקא באמצע שנות השלושים, המוסדות הציוניים פעלו בה במלוא עוצמתם. כל אלה לא יעמדו להם ביום פקודה.

בין שתי מלחמות עולם, יגוסלביה שמשה תחנת מעבר והכשרה ליהודים ממרכז אירופה ואך טבעי הוא שגם הם היו בין העולים על אף המכסות המצומצמות, עלו בעיקר ילדים ונוער. עד 1931 נמנו 84 עולים משנת 1932 ועד מלחמת העולם השנייה עלו למעלה מ-1000 איש, כשני שלישים מהם חקלאים, בעלי מקצוע ופועלים בערים.

עד לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה נהנו יהודי יגוסלביה מביטחון יחסי ומיחס אוהד של השלטונות. מאז גברה האנטישמיות, והגיעה לשיא עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר הממשלה חוקקה חוקים אנטי יהודיים. בשנים 1933 עד 1941 עברו ביגוסלביה כ-50,000 פליטים יהודים שברחו מהנאצים. יהודי המדינה עשו מאמץ ארגוני וכספי גדול למען הפליטים, ועודדו מאוד את העלייה לארץ ישראל מתוך זיקה ציונית מובהקת. פליטים רבים נותרו במדינה. עם כיבושה של יגוסלביה על ידי הנאצים, ב-6.4.41, חולקה יגוסלביה בין גרמניה ובעלות בריתה-בולגריה, הונגריה ואיטליה. הכובשים הנאצים הקימו בקרואטיה ממשלת בובות וזו השמידה מאות אלפי יהודים, צוענים וסרבים. הקרואטים הפאשיסטים הקימו ברחבי המדינה עשרות מחנות מוות והשליטו בהם את מרותם. המחנות הצטיינו בשיטות אכזריות ביותר לחיסול הקורבנות, ובברבריות שלהם עלו בהרבה על הגרמנים. הקרואטים הקימו מספר מחנות, אחד מהם היה יאסנובאץ. ההשמדה בגיהנום שנקרא יאסנובאץ, שראשוני האסירים הובאו אליו בקיץ 1941, התנהלה במלוא היקפה עד סוף המלחמה ממש, במאי 1945. היה זה אחד ממחנות מוות הנודעים באכזריותם, ולעתים אפילו הגרמנים הזדעזעו ממנה: המתה בירייה או בתלייה נחשבו שם לשיטות מתונות, כמעט הומניות; לרוב נרצחו הקורבנות במכות פטיש על ראשם או נשחטו כבהמות לעיני אסירים אחרים. בסרביה, הובילו הגרמנים את הזקנים, הנשים והילדים במשאיות הגז אל עבר השדרה המרכזית של בלגרד, רחובות מוכרים כל כך מימים אחרים, הובילו אותם תוך שהם דופקים על דלתות המשאית בניסיון לנשום נשימה אחת של חיים, לא הועיל, ביניהם היו זלטה ורחמים מנדל, סבתו ודודו של אריה, אישי.

ב-1944 היישוב היהודי בארץ ישראל עשה ניסיונות שונים לסייע ליהודים במצוקתם, שמונה מהם צנחו באזור יגוסלביה, אך ליהודים שם היה זה מאוחר מידי. בשורות הפרטיזנים פעלו למעלה מ-4000 יהודים בזמנים ובמקומות שונים. 11 הוכתרו בתואר "גיבור לאומי". יהודים הצטיינו בשירות הרפואי פרטיזני וזכו להערכה על כך ביניהם ד"ר רוזה פאפו, האישה הראשונה שהגיעה למעמד זה. צעירים מתנועת השומר הצעיר ותכלת לבן הצטרפו לפעולות חבלה אך רובם נתפסו והוצאו להורג. עד תום המלחמה הושמדו כ-65,000 מיהודי יגוסלביה. בתום המלחמה, ניצבה שארית הפליטה בפני הבחירה הקשה מכולן, הבחירה בחיים, לעיתים קרובות ממשפחות גדולות וענפות נותרו אחד מעיר ושניים מכפר. תחושה קשה זו יבטא אבא קובנר במגילות האש:
נר האלמונים

ביום ההוא יצאה השארית. שנים מעיר ואחד מעדה,
מהבונקר שמתחת להריסות יצאו אם וילדה.
יצא הפליט מתעלות הביוב. יצאו השרידים מיערות הפרטיזנים.
יצא הניצול מאושוויץ
השמש זרחה באירופה, והעולם חזר למסלולו.
הם עמדו על תלי האפר ובלבם אבן רותחת;
עיר.
עיר.
אין סופדים לה לעיר
שיושביה מתים ומתיה חיים
בלב.

1945 טומיסלב למפל, טומי, יוסף לפיד ז"ל, יליד נובי סאד, היום סרביה, השתחרר בינואר
בבודפשט והוא נער בן 13. בדרכו לעיר הולדתו עלה על הרכבת יחד עם דודו וכך סיפר:
"הסתובבתי ברחובות, מחפש ילדים מהכיתה, עוקב אחר זרם הפליטים שטפטף אל תוך העיר
בהתמדה. כולם נראו אותו דבר: רזים, שקטים, כאילו הלכו בתוך חלום.... 17 מילדי הכיתה שלי
נרצחו, אך איש לא נידב מה עלה בגורלם."
חיילי הבריגאדה, שהיו על אדמת איטליה, היו הראשונים שנפגשו עם שארית הפליטה. רבים מבני
משפחות החיילים היו בין הנרצחים. חיילים רבים ערקו מיחידותיהם והחלו נודדים באירופה בתקווה
למצוא שרידים מבני משפחותיהם. חווית המפגש של חיילי הבריגאדה עם שארית הפליטה היה
חזקה. אחד מחיילי הבריגאדה מתאר אותה במילים הבאות:

"יטרגדיה של עם שלם אין לראות אותה דרך הרדיו והעיתונות. רק אם רואים בעין ממש רק אם שומעים ממש מפי פליטי חרב על הכול - רק אז חיים זאת בכאב... וזהו שראינו והרגשנו."

בקיץ 1947 שהו במחנות העקורים מספר שיא של ניצולים כ- 263,000 נפש שקוממו עצמם מאפר, הקימו מוסדות תרבותיים, תנועות נוער, הביאו ילדים לעולם. כ- 60 אחוזים מהם יעלו לארץ ישראל. בשנתיים הראשונות לקום המדינה, היו ניצולי השואה שעלו ארצה כשבעים אחוז מכלל העולים. לנתונים אלה השפעה קריטית על היבטים שונים בתהליך קליטתם בארץ, החל במספר המגויסים למלחמת העצמאות, דרך צורת המגורים שנבחרה עבורם וכלה בסדרי העדיפות הלאומיים שעמדו לנגד עיניה של הנהגת המדינה באותם ימים. בעשור הראשון לתקומתה קלטה מדינת ישראל כרבע מאוכלוסייתה מקרב שארית הפליטה, כ- 380,000 נפש. מיגוסלביה עלו 7746 יהודים.

החזרה לחיים לא הייתה דבר של מה בכך. ההתמודדות עם האובדן, ההתאקלמות בארץ חדשה הנלחמת על חייה, השפה העברית העתיקה שקרמה עור וגידים והפכה לשפת יומיום. מספר טומי לפיד ז"ל על ערב עלייתו לארץ בדצמבר 1948: "אני הסתגרתי בחדרי עם מילון עברי-הונגרי שהשגתי בבית הקהילה. נחוש לנסות את כוחי בשפה החדשה פתחתי את המילון באות מ'. גיליתי שהמילה "מלח" כתוב בדיוק כמו המילה "מלח" אבל נשמעת דווקא כמו המילה "מלאך". סגרתי את המילון בחבטה. לעולם לא אצליח ללמוד שפה בלתי אפשרית שכזו".

על האונייה לארץ ישראל פגש טומי לראשונה בחייו ביהודים קרואטים, ביהודים מבוסניה, ממונטנגרו, מהחלקים הדרומיים של יוגוסלביה. יהודי עיירה ויהודי כפר, חרדים ומסורתיים וספרדים שחומי עור ממזרח סרביה ויוצאי שטעטל שנראו כאילו לא ראו שמש מעודם. אנשים דיברו בשפה שלראשונה שמעתי, באידיש, לא הייתי מודע אפילו לקיומה יאמר, השואה הפגישה מזרח ומערב. ימשיך ויתאר: "אחרי אחד עשר יום של הפלגה מסייטת, ב- 26.12.48, עם עלות השחר, קרטעה האונייה קפלוס אל תוך מפרץ לא מוכר. השמש עלתה מאחורי הר שלא ידענו ששמו הכרמל, וקרניה האירו עיר שלא ידענו שהיא חיפה, ומישהו הניף על התורן דגל ישראל. כולנו הסתכלנו עליו, אלפי אנשים סחוטים, רעבים, קצת מבוהלים, ושרנו בהיסוס-כי לא ידענו את המילים- את "התקווה"... יום לפני יום הולדתי השבעה עשר הגעתי לישראל." על הרציף שונה שמו מטומיסלב ליוסף.

בשלהי 1948 מנה צה"ל 88,033 חיילים, מתוכם מנו שארית הפליטה קרוב ל- 22,300. יוסף טומי לפיד התגייס מיד עם בואו לארץ לצבא וכך יספר: "בבוקר הוציאו אותנו למסדר, תחת הדגל, ערב רב של עולים חדשים, כל אחד בבגדים שבהם ירד מהאונייה, מסודרים בקבוצות על פי ארץ מוצאם. קצין קרא לנו טקסט שלא הבנו ממנו מילה, בהטעמה חגיגית, אחר כך הניח את ידו האחת על ספר תנ"ך וקרא בקול "אני נשבע!" אחרי רגע של היסוס הבנו שמצפים גם מאתנו שנצחק "אני נשבע!", צעקנו".

מתוך כלל החיילים שרתו כ- 60 אלף בחילות קרביים, שלישי מהם היו אנשי שארית הפליטה. אחד מכל שלושה נופלים במלחמה היה עולה חדש ניצול שואה. ביניהם היה זינגר דרגוטין ישראל. זינגר (דרגוטין), ישראל, בנם של גרטה (לבית פולק) וקלמן, נולד ביום י"ב באייר תר"ץ (10.5.1930) ביוגוסלביה, בעיר קוקוצה שבאזור קרואטיה, גדל והתחנך בעיר הולדתו. הוריו של ישראל נרצחו באושוויץ. רק הוא, היחיד מכל המשפחה ששרד, ניצל בדרך נס. ממחנה המוות ברגן בלזן, שם עבד כמסגר

לימים כתב לדודתו: "לא אוכל לכתוב על אובדן הוריי. המחשבה על כך בלבד מכאיבה לי". מאוד. אלה הם פצעים שלא יגלידו לעולם

עם שחרורו של המחנה על ידי הבריטים, באפריל 1945, הגיע ישראל לשבדיה, שקלטה רבבות ניצולים מהמחנות, כשהוא חולה וקפוא רגליים. הוא החלים אט אט. תחילה עבד כאסיסטנט לרופא, אחר כך בבית חולים, ולבסוף עבד כמסגר

במסגרת "עליית הנוער" קיבל ישראל רשיון עלייה ועלה לארץ ישראל. ב- 29 במאי 1946 הגיע לחיפה. באותו יום כתב לדודתו: "האודיסיאה שלי נגמרה. הגעתי סוף סוף למקום". מבטחים לאחר שעברו עליו הרבה נדודים וייסורים

משם הובא לקיבוץ דגניה ב' שבעמק הירדן, שם קיבל את הכשרתו במסגרת חברת הנוער הוא החל לכתוב מכתבים מלאי התלהבות על החיים בקיבוץ, אך עלתה מתוכם הכמיהה ללימודים. ישראל היה נער נבון ומוכשר והשתוקק להשתלם כטכנאי רדיו, אך במשך הזמן

ויתר על כך ועבד במסגרות. הוא כותב: "החיים בקיבוץ נועדו למטרה נעלה ביותר והיא בניין הארץ והמולדת. לא רק למעננו אנו כאן, אלא למען כל אלה הנמצאים עדיין מחוץ לגבולה בקרוב תתחיל עלייה גדולה, היא מוכרחה לבוא. באירופה אין אנו בטוחים בקרקע שמתחת

לרגלינו. ואז, דודה יקרה, תוכלי גם את לעלות ארצה. אנו שנינו שנותרנו לפליטה מכל משפחתנו נבנה לנו קן חדש שיהיה שופע חום ואהבה כאשר היה ביתנו מאז ומתמיד

כתום הכשרתו עבר עם שאר חבריו באפריל 1948 לקבוצת גבים בנגב. בעת שהותו בקיבוץ התגייס לפלמ"ח ושירת בגדוד השני ("הנגב הצפוני") של חטיבת "הנגב", חטיבה מספר 12

"ב.הגנה

כשהמצב בארץ החמיר, הא כתוב: "דודה יקרה, מתוך העיתונים תוכלי ללמוד כי המצב בארץ מתוח מאוד. אבל אנו מוכנים לכול. עלינו לחדול מן הנדודים ולהיות לעם גדול וחזק. אל תדאגי לי ואל תעצבי אם לרגל המצב הנוכחי תצטמצם העלייה ז"א ידחה מועד בואך הנה אני כשלעצמי משתוקק לזה מאוד, כי הנני חי בבדידות גדולה. מתגעגע אני לאהבתך אהבת אם ולדאגתך לי. מאז אבדו אמא ואבא היקרים לא ידעתי אהבה, ומה משתוקק אני להצמיד את ראשי אל לבך, להרגיש את רוח לטיפתך, לשוחח עמך על הורי ובאהבתי אותך למלא את מקום בנך האובד

במכתבו האחרון, מיום 15 במרס 1948, הוא כתוב: "אנו עסוקים מאוד. המצב חמור ביותר. אנו מוכנים לכול. ידעתי כי רבים יפלו מבין שורותינו, אך בלי דם אין לרכוש מולדת. אל נא תדאגו לי. אני מקווה כי נתראה בקרוב

, ישראל השתתף בפעולות רבות של חטיבתו. הוא שאף לשרת בחיל האוויר שזה עתה הוקם, אולם לא זכה לכך. ביולי 1948 השתתף בקרב בכאוכבה כאוכבה וחוליקאת היו שני כפרים ערביים קטנים בנגב הצפוני (כיום אזור חלץ וצומת גבעתי). רבים מחיילי צבא הפלישה המצרי התבצרו באזור, כחלק מרצועת הביצורים הגדולה שהקימו לרוחב הנגב, אשר חיברה בין כוחותיהם במישור החוף לכוחותיהם בהר חברון מערך ביצורים זה ניתק את הנגב מלב מדינת ישראל הצעירה ואיים על היישובים היהודים המעטים שבאזור, ולפיכך נעשה מאמץ גדול לכבוש את הכפרים כבר בתום ההפוגה הראשונה במלחמה

ביום י"א בתמוז תש"ח (18.7.1948), בהתקפה על משלטי כאוכבה וחוליקאת, נפל ישראל בן 18 בנופלו. הוא נטמן במקום נפילתו על ידי המצרים. ב 6.12.48 נמצאה גופתו בעת הקרבות על פתיחת הדרך לנגב והוא הובא למנוחות בקיבוץ רוחמה. ביום י"א בתמוז תש"י, 26.6.50, הועבר למנוחת עולמים בבית העלמין של כפר ורבורג.

כעבור כמה חודשים הגיעה לישראל דודתו של ישראל ורק אז נודע לה גורלו. ישראל, כצעירים אחרים, ניצולי שואה, יצאו מן התופת באירופה הבווערת, איבדו משפחות, לא היה זמן בידם לעכל את גודל הטרגדיה האישית, יצאו להגן על המדינה שבדרך ונפלו על הגנתה. חיילים אלה, היו לעיתים נצר אחרון למשפחתם. ישראל ביטא במכתביו לדודתו את כאבו על אובדן הוריו, את כמיהתו לאהבה, את רצונו לחוש משפחה ולא זכה לכך. אלה אשר עדיין לא ידעו לדבר עברית, אחזו בנשק חשו שותפות גורל וחיברו באחת בהוויתם את צמד המילים המזוהה כל כך: שואה ותקומה לא קלה הייתה דרכם של ניצולים בארץ, אך תרומתם בכל שדות החיים לא תסולא בפז. השנה, 70 שנה לסיום המלחמה, נדרנו הנדר לזכור ולעולם לא לשכוח.

SRBIJA

Banat - Pančevo

Pančevo, grad luka na Dunavu, udaljen 16 km od Beograda i povezan sa njim mostom preko Dunava.

Prve jevrejske porodice Perls Julius, Zonelfeld, Frajdenberg doselile su se krajem 18 veka. Tek 1868. Jevreji dobijaju pravo da se nasele u gradu i da budu vlasnici nekretnina, tada je osnovana jevrejska zajednica na čelu sa Davidom Zonelfeldom. Moderna sinagoga je izgrađena 1907. Jevreji su se snašli i postali važan ekonomski faktor u gradu. Veliki broj ih se bavio prodajom poljoprivrednih proizvoda, bili su vlasnici velikih trgovina, izvozili su pšenicu i kukuruz. Jevreji su bili pioniri u industriji poljoprivrednih proizvoda. Osnovali su fabriku šećera (u Petrogradu), fabriku za preradu kože, vune i proizvodnju ulja.

Jevreji su bili vlasnici velikih poseda, skladišta za žito, bavili su se poslovima vezanim za naftu. Bili su bankari i radili su u velikim finansijskim ustanovama tog područja. Među Jevrejima bilo je lekara i advokata.

Dobra ekonomska situacija Jevreja dovela je do teških antisemitskih ispada od strane folksdojčera koji su bili većina stanovništva.

Kad su Nemci okupirali to područje folksdojčeri su postavljeni kao pomoćna policija (Hilfpolizei). Bila je to prilika za „osvetu“ i brutalne napade na Jevreje. Odmah nakon nemačke okupacije Jevreje Pančevo je zadesila katastrofa: pljačkanje, proterivanje,

de o ih je ubijen u "malriti", ostali su sprovedeni u logore Sajmište i Topovske šupe, a odatle u selo Jabuka gde su ubijeni. Preostali Jevreji oterani su na prinudni rad a odatle u Aušvic.

Od 828 Jevreja Pančeva stradalo je 600.

Banat - Deportacija Jevreja Zrenjanina

Autor teksta je jedan od malobrojnih preživelih, Joel Fišer

פאנצ'בו, עיר נמל על דנובה מחברת עם בלגראד על ידי גשר על-פני הדנובה. המרחק הוא 16 ק"מ. משפחות יהודיות ראשונות התיישבו בסוף מאה ה-18 ונזכרות משפחות פרלס, יוליוס, זוננפלד, פריידנברג, רק ב 1868 ניתנה זכות ליהודים להתיישב בעיר ולרכוש בה נכסים, מיד הוקמה קהילה היהודית בראשותו של דוד זוננפלד, ובית הכנסת המודרני נבנה ב 1907. היהודים התבססו והיה להם מעמד חשוב בכלכלה, מרביתם עסקו בתיווך של תוצרת חקלאית, היו בעלי חנויות גדולות, ייצאו של חיטה ותירס לחו"ל, היהודים היו חלוצי החרושת של מוצרי חקלאות הם הקימו בית חרושת לסוכר (בפטרובגרד), בית חרושת לעיבוד עורות, לעיבוד צמר, שמן, היו בעלי ממגורות לתבואה ובעלי אחוזות, היו פעילים בענף הנפט, גם בבנקאות פעלו היהודים והמוסד הבנקאי הגדול באזור. היו בידי היהודים, היו ביניהם גם רופאים, עו"ד, מעמדם הכלכלי המשופר הביא להחרפה על רקע של הסתה אנטישמית פרועה מצד האוכלוסיה של פולקסדווייטשה שהיו רוב האוכלוסיה במקום. (הייתה זו HILFPOLIZEI עם כניסתם הגרמנים לאזור קיבלו הפולקסדווייטשה מינוי כמשטרת עזר) הזדמנות לנקמה ופעילות פרועה כלפי היהודים. החורבן ירד על יהודי פאנצ'בו שעות מעטות אחרי כניסת הגרמנים, שוד, ביזה וגירוש כלפי יהודים היתה מהירה, חלק של היהודים הומתו ב"מאלי-ריט" (ומשם TOPOVSKE ŠUPE) וטופובסקה שופה (SAJMIŠTE) והשאר הובלו למחנה סיימישטה) . אלה שעוד נותרו בחיים גורשו לעבודות פרך ומשם לאושוויץ. JABUKA להשמדה בכפר מתוך 828 יהודי פאנצ'בו נספו כ-600. אחד מהעטים שניצלו נמצא איתנו כאן יואל פישר.

BAČKA – VOJVODINA

BAČKA TOPOLA

עיר בין נובי סאד לסובוטיצה.
היהודים הראשונים הגיעו למקום משך מאה ה-19 על כך מעיד בית העלמין שקיים משנת 1830 ובית הכנסת המפואר שנבנה ב-1863.
בן בעלי התפילה יש לציין את רב אלברט פישר שהיה גם פעיל למען קק"ל. במקום היה גם בית ספר בעל שש כיתות, בין המורים הצטיין ישראל לב-ליוואי, בין הפעילים בתנועה הציונית היו דזידר פיורגף את סניף וויצ"ו ניהלה הגב' רוזה רונאי ואת אגודת נוער בשם "עזרה" ניהל קאופמן, הנוער היה מאורגן בבית"ר ובין הפעילים בסניף הציוני נזכיר את ד"ר מרטין וויס, יוסף וויג, אלכסנדר מילר ופרניו סיטש.
ותרגם Israel-judische WOCHENSCHRIFT לבין הרבנים נזכיר את ד"ר פנחס קלר שהוציא גם שבועון ציוני-דתי לסרב-קראטית את ספר הלימוד של משה ראט "שפת עמנו", בן חזנים היו ידועים ג'ולה גולדשטיין, ואיזידור גרין.
בשואה, עם כניסת הצבא ההונגרי החלו רציחות (הזוג זיגר, החזן גרין, שמש בית הכנסת סירטש). ההונגרים הקימו במקום זה מחנה שממנו נשלחו העצורים לאושוויץ ומחנה זה "אוכלס" לא רק על ידי יהודי צאצ'קה אלא רוכזו ב-TOPOLA. היה זה מעין מקום ריכוז ליהודים שהיו תחת כיבוש הונגרי במבחנה BAČKA בהתחלה כ-3000 יהודי הצטרפו לפרטיזנים וכך ניצלו. TOPOLA ישי לציין שקבוצת יהודי

Pirot

Grad na jugu Srbije, blizu granice sa Bugarskom, raskrsnica drumskog i železničkog saobraćaja.

Godine 1878. kada je grad pripojen Srbiji, u Pirotu je živelo oko 8,000 stanovnika i među njima 360 Jevreja, koji su većinom živeli u jevrejskom kvartu, ali sa poslovima i izvan kvarta.

Prvi put je zabeleženo prisustvo Jevreja u Pirotu (tada Sehir – Kőy) godine 1597, ali procvat zajednice beleži se krajem 18 veka, kada je u Pirotu služio rabin Moše Ben Jichak Halevi; u to vreme postojala je jevrejska osnovna škola, počela je prva izgradnja kuća na moderan način (metod podizanja iznad terena). Aron Rabuo i Rafael Rufo Aron, stanovnici ovih kuća, nazivali su ih „Nojeva barka“. Jevreji su u gradu imali u vlasništvu, pre svega Rafaela Arona, mnogo kuća, prodavnica, fabrika, mlinova i drugog.

Mnogobrojni članovi porodice Abravanel bavili su se trgovinom, među njima njih devet, žitom, kožom i sirom kačkavaljem.

Stanovnici Pirotu su poznati po tkanju vunjenih ćilima sa jedinstvenim stilom tkanja. Dokaz o uticaju Jevreja u ovoj delatnosti (poznatoj širom sveta) jesu neki od motiva u kojima su utkana hebrejska slova. U vlasništvu zajednice bilo je nekretnina, u većini vinograda i drugog.

Novi hram, sinagoga „הקאל“ sagrađena je 1932. godine, a pored nje škola – midraš, nazvana „Mildar“. Spolja je zgrada izgledala skromno, ali je iznutra imala puno prostora.

Staro groblje sa specifičnim spomenicima postoji i danas izvan grada. Zanimljivo je reći da su za ovo groblje vezane mnoge legende i priče.

U gradu nije bilo vode i stanovnici su morali da donose vodu iz obližnjih sela. Dva Jevrejina, braća Nisim i Jakov Papo, iskopali su bunar - bazen u centru kvarta i cevima doveli vodu u bunar koji su sagradili svojim novcem. Bunar se i danas nalazi tamo.

Godine 1915. stigao je u Pirot Šabtaj Ben Hajim Reuven, rođen u Prištini, a nakon njega je služio haham Nisim Adižas, kao predsednik zajednice. Dvadesetih godina prošlog veka to je bio Šmuel Abramović.

Nekoliko Jevreja su bili odbornici u gradskoj skupštini: Šlomo Barak, Mordehaj Sid, Rahamim P. Levi, Nisim Abarbanel i drugi. Pred Drugi svetski rat je izabran za predsednika zajednice Moše Ben Israel Levi.

Nakon raskomadavanja Jugoslavije aprila 1941, Nemci su predali Pirot Bugarskoj, koji su sproveli zakone koji su važili i u Makedoniji, koja je takođe aneksirana fašističkoj Bugarskoj.

Sudbina pirotskih Jevreja je ista kao makedonskih. Svih 330 Jevreja, uključujući izbeglice, su poslani u logor Treblinka, samo neki od njih su preživeli, jedan od preživelih je autor ovog teksta, dr. Tobi Josipović.

Još uvek je postojala nada – Jevreji Pirota utovaraju u vagon bure sa vodom na put bez povratka...

PIROT פירוט

עיר בדרום סרביה קרוב לגבול בולגריה צומת רכבות וכבישים. בשנת 1878 כאשר צורפה העיר לסרביה היו בפירוט 8,000 תושבים וביניהם 360 יהודים, שהתגוררו רובם ברובע היהודי, אבל גם היו להם בתי עסק מחוץ לרובע. הם משנת 1597, אך חיי SEHIR-KÓY הרישומים הראשונים על נוכחות היהודים בפירוט (אז: הקהילה פורחים בשלהי המאה ה-18 כאשר כיהן בפירוט הרב משה בן יצחק הלוי; בזמן זה התקיים בית ספר עממי יהודי, הראשונים שהתחילו לבנות את בתיהם בשיטה חדשנית (שיטת הגבהת הקרקע) אהרון רבעו ורפאל רופו אהרון, התושבים קראו לבתים אלה "תיבת נוח". היהודים כבשו את העיר בבעלותו של רפאל אהרון, היו בתים רבים, חנויות, בתי מלאכה, טחנות קמח ועוד. המשפחה המסועפת ביותר היתה משפחת אברבנאל שתשעה בניהם עסקו במסחר בתבואה, בעורות, ובגבינת קשקוואל.

תושבי פירוט ידועים באריגי שטיחי צמר ובסגנון אריגה מיוחד במינו. הוכחה על השפעת היהודים על תעשייה זו (ידועה בעולם) היא שחלק של המוטיבים ארוגים הם אותיות עבריות. בבעלות הקהילה היו נכסים לרבות כרמי גפן ועוד.

בית הכנסת החדש "הקאל" נבנה בשנת 1932 ועל ידו המדרש שנקרא "מילדאר". הבניין נראה צנוע מבחוץ ורב ידיים מבפנים. בית העלמין העתיק עם מצבות מיוחדות נמצא עד היום הזה, מחוץ לעיר. מעניין לספר שסביב בית העלמין הזה מספרים אגדות וסיפורים.

בעיר לא היו מים, התושבים היו צריכים להביא מים מכפרים סמוכים, שני יהודים, האחים ניסים ויעקב פאפו בנו באמצע הרובע המרכזי באר, בנו צינורות והעבירו את מי המעיינות לבאר שבנו מכספם, הבאר נמצאת שם עד היום הזה.

בשנת 1915 בא לפירוט הרב שבתאי בן חיים ראבן יליד פרושטינה ואחריו כיהן שם החכם נסם אדיז'ס ראש הקהילה, בשנות ה-20 שמואל אברמוביץ.

מספר יהודים שימשו כחברי מועצת העיר: שלמה ברק, מרדכי סיד, רחמים פ. לוי, נסים אברבנאל ועוד. לרשות הקהילה נבחרו ערב המלחמה, השופט המחוזי משה בן ישראל לוי.

לאחר ביתורה של יוגוסלביה באפריל 1941 מסרו הגרמנים את פירוט לידי בולגריה, והונהגו בה כל החוקים שחלו על מקדוניה שסופחה לבולגריה הפאשיסטית.

בולגרים העניקו לתושבים נתינות בולגרית, להוציא יהודים.

גורל יהודי פירוט היה כגורל יהודי מקדוניה כל 330 יהודים, כלל פליטים נשלחו לטרבליקה, רק מעטים ניצלו, אחד מהם נמצא כאן איתנו ד"ר טובי יוספוביץ.

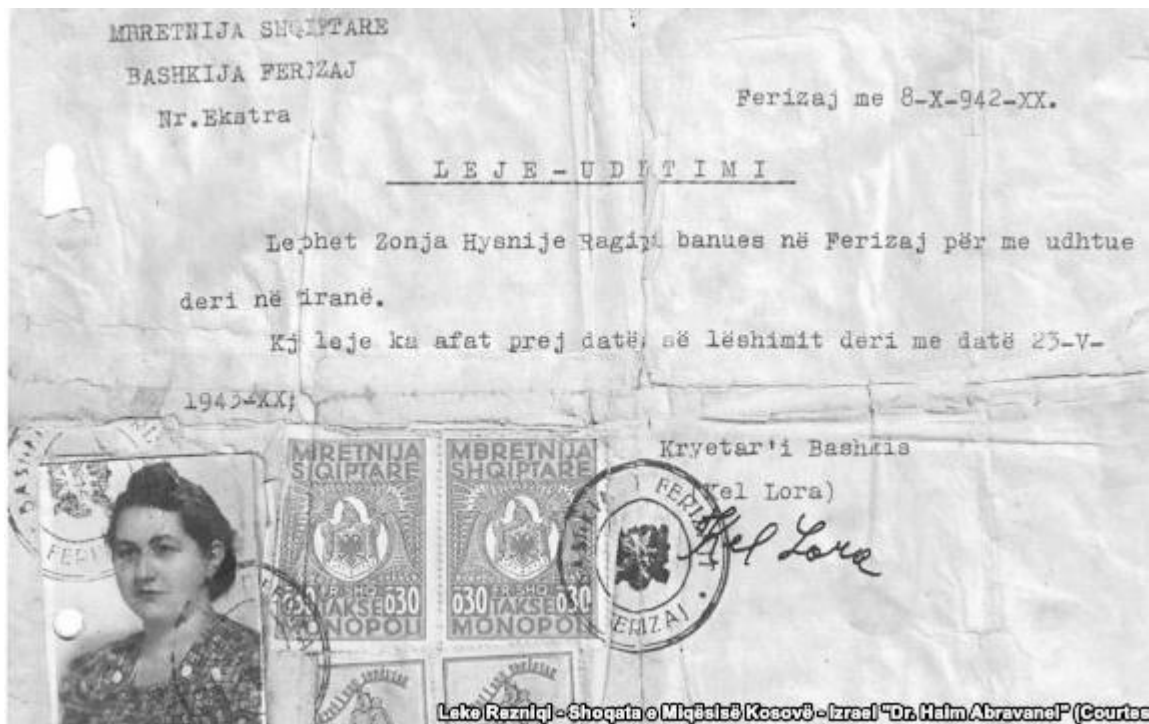
KOSOVO

Priština

Nalazi se severno od Skoplja i 350 km južno od Beograda. Većina stanovništva su Albanci - Šiptari.

Poreklo jevrejskih porodica koje su vremenom stigle u Prištinu i Kosovsku Mitrovicu je iz Novog Brda, mesta koje je u period između 14. i 17. veka bilo najveće i najbogatije naselje na Balkanu. Tu je nađeno staro groblje sa četrdesetak nadgrobničkih spomenika, ostaci ritualnog kupatila i ruševine sinagoge. Sve to govori da je tu postojala jevrejska zajednica još u srednjem veku. Porodica Saltiel je prva jevrejska porodica koja se pominje u pisanim dokumentima.

Nova sinagoga je izgrađena 1897. Na čelu zajednice je bio Rahamim Ruben a vernike je služio haham Šaptaj Kamhi. Sinagoga se nalazila na spratu, a u prizemlju su bile radnje i radionice, koje su iznajmljivane, a prihod je služio za održavanje zajednice. Pre prvog svetskog rata u grad je pozvan haham iz Tverije da decu uči hebrejski. U Prištini je 1927. živela 31 porodica, ukupno 400 Jevreja. Na čelu je bio rabin David (Davidovic) zamenik mu je bio Ichak Kohen, a pred Holokaust Hajim Ben David. Zanimljivo je pomenuti da je tridesetih godina zajednica zaposlila jednog nejevreja. Razlog je bio da su Jevreji govorili Ladino, Turski i Albanski, ali nisu govorili zvanični državni jezik, srpski. Porodice starosedeoce bili Bahar, Adidzaz, Ruben, Mibasan. Prvi intelektualci su bili dr Albert Samuel, njegov brat Ašer apotekar. Njihova sestra Dzoja Bahar je bila prva žena u Prištini koja je dobila visoko obrazovanje, predavala je francuski i latinski u gimnaziji u Skoplju. U oči Holokausta u Prištinu je stiglo 50 Jevreja izbeglica iz Nemačke i Austrije i svi su smešteni u jevrejske porodice. Za vreme Holokausta grad je bio naizmenično pod kontrolom Nemaca, Italijana, pa opet Nemaca. Prvo su bili Nemci koji su osnovali logor Kosovska Mitrovica iz koga su logoraši deportovani u logor Sajmište. Zatim je vlast prešla u ruke Italijana, Jevreji su deportovani u Albaniju u logor Berat. Nakon pada Italije u septembru 1943 Jevreji su pobjegli u planine i našli utočište kod Albanaca. Pročulo se da je Priština oslobođena i oni se vraćaju svojim domovima pravo u ruke Nemaca, koji su se vratili u grad. Svi Jevreji iz grada su deportovani u Bergen Belzen odakle su se samo pojedinci vratili. Jedan od njih je autor teksta Raul Teitelbaum.

Originalna dokumenta sa lažnim podacima o Jevrejima spasla su mnoge živote u Albaniji

KOSOVO PRIŠTINA

שוכנת 350 ק"מ דרומית מבלגראד וצפונה מסקופיה. רוב האוכלוסיה הם אלבנים () מוצאן של משפחות יהודיות שבמרוצת הזמן עבור לפרישטינה וקוסובסקה (SHIPTARIM) (שהייתה בין מה 14-17 הגדולה NOVO BRDO מיטרוביצה מהעיר נובו ברדו) והעשירה בערים שבארצות הבלקן. במקום התגלה בית העלמין העתיק עם כ- 40 מצבות קבר שרידי בית טהרה וחורבות של בית תפילה. כל זה העיד שבמקום הייתה קהילה יהודית עוד במאה ביניים. המשפחה היהודית הראשונה שנזכרת במקורות היא משפחת שאלתיאל.

בית הכנסת החדש נבנה בשנת 1897 ובראש הקהילה עמד רחמים ראובן ובקודש כיהן החכם שבת קמחי. בית הכנסת היה בקומה עליונה ובקומת קרקע נמצאו חנויות ובתי מלאכה שאותם השכירה הקהילה לשם מימון תקציבה. לפני מלחמת העולם הראשונה הוזמן לעיר חכם מטבריה שלימד את הילדים עברית. בשנת 1927 חיו בפרישטינה 31 בתי אב שכללו כ 400 נפש, בראש הקהילה עמד אש רבן דוד (דוידוביץ) סגנו היה יצחק כהן ולפני השואה – חיים בן דוד. מעניין לציין שבשנות ה-30 מזכירה הקהילה לא יהודי יהודי, הסיבה לכך הייתה שיהודי העיר שלטו בשפות לדינו, אלבנית, טורקית אבל לא בשפת המדינה. ותיקי העיר היו משפחות בכר, אדיג'ז, ראובן, מיבאסן, האינטלקטואלים הראשונים בעיר היו ד"ר אלברט סמואל, ואחיו הרוקח אשר אשר, אחותם ג'ויה בכר, האישה הראשונה בפרישטינה שסיימה את הלימודים הגבוהים הייתה מורה לשפות לטינית, צרפתית בתיכון בסקופיה ערב השואה הגיעו למקום כ 50 מפליטים יהודים מגרמניה, אוסטריה וכולם סידרו בין המשפחות היהודיות בזמן השואה נשלטה העיר לסירוגין על ידי הגרמנים, האיטלקים ושוב הגרמנים, בהתחלה נכנסו הגרמנים הקימו מחנה ריכוז קוסובסקה מיטרוביצה משם נשלחו לסיימישטה, כאשר השלטון עבר לידיים של BERAT. האיטלקים וכל היהודים נשלחו לאלבניה למחנה

בספטמבר 1943 עם כניעה של איטליה ברחו היהודים להרים ומצאו מסתור אצל האלבנים. כאשר פרצה שמועה שפרישטינה משוחררת היהודים חזרו הביתה ישר לידי הגרמנים שחזרו לעיר. כל יהודי העיר נשלחו לברגן בלזן ורק מעטים חזרו.
Raul Teitelbaum אחד מהם

Raul u poseti ocu u Albaniji

*6 april !!!!! početak rata u Jugoslaviji dan
bombardovanja Beograda
Početak naše tragedije*

Spomen (Šoreš)

*Tužna pesma o životu
Skupile se senke ljudi*

Našoj prošlosti...o nama
Bol pritiska dušu...grudi
što preživimo strahotu
Tuge...koja živi s nama

Vetrié títra plamen sveće
Suton pada...tužno veče

Ma koliko da prođe vreme
Do poslednjeg našeg dana
žive...prate...uspomene
što ostavi ona...tama

Desilo se jednog dana
Na brdovitom Balkanu
Nesta sve što drago nama
života okrene stranu

Nesta smeha nesta lica
Nesta celih porodica
Nesta život što smo znali
Nesta sve što život pravi

Vreme spomena je došlo
Skupile se žrtve Rata

Da se sete...zla **što** prošlo
Sete oca...majke...brata

Da zapale "duše" sveću
"Kadiš" da kažu šapatom
Zavet...zaboravit neću
Sve što nesta nepovratom

Ruke drhte...sveće pale
Suza tu i tamo kane
Senke ljudi...klone glave
šapat...molitve kazane

Spomen...do zadnjega daha
Nas svedoka...uništenja
Generacija...uzdaha
Dece Ratnog pokoljenja

Nisim Mandil

יער שורש

זהו שיר עצוב על החיים,
על עברנו, עלינו,
על הזוועות שעברנו,
על העצב החי בתוכנו.

כל כמה שהזמן עובר,

הזיכרונות עדיין רודפים אותנו
זיכרונות על
הימים האפלים ההם
עדיין מלווים
אותנו.

זה דבר שקרה
בארץ בלקן הררית
כל היקר לנו נעלם
ושמחת החיים כלתה.

נעלם החיוך מהפנים
נעלמו כל בני משפחתנו
נעלמו החיים שהיו לנו
נעלם כל מה שהיה והיינו.

כיום אנו זוכרים
וכאן נאספנו, ניצולי השואה
לזכור את מה שעברנו
לזכור את אבא ואמא, אחות ואח.

לומר "קדיש" בשקט
להדליק נר נשמה
ולהישבע שלעולם לא נשכח
את מה שלנצח נעלם/אבד.

היד רועדת... נר מדליקה לזכרם
דמעות בעיניים
אנשים מרכינים ראש
שקט... תפילת החזון

נזכור עד נשימת אפנו האחרונה
אנחנו עדי החורבן
מדור לדור באנחת כאב
ילדי השואה

כאן אנחנו שוב...צללים
הכאב לוחץ, חונק
שלהבת הנר רוטטת ברוח
בעצב הערב יורד

תרגמו מסרבית: מרים אביעזר ודינה קטן בן-ציון

BOSNA I HERCEGOVINA

VIŠEGRAD

Grad u Bosni na reci Drini pored pruge Beograd - Sarajevo. Tamo je na Drini 1577. godine izgrađen most po kome nosi naziv roman nobelovca Ive Andrića. U gradu su živeli uglavnom Jevreji sefardi a mali broj aškenaskih Jevreja im se pridružio nakon što je grad postao deo Austrije. Jevreji su bili uglavnom zanatlije. Rukovodstvo ove male zajednice podiglo je sinagoge, groblje, Talmud Tora. Kulturni centar sa bibliotekom podignut je 1918, tu su se slavili praznici i prikazivale predstave. U okviru zajednice delovala je cionistička organizacija na celu sa Gabrielom Papo, Avramom Atarcem i Eliasom Paro. Poznate porodice su bile: Baruh, Kamhi, Papo Gabriela, Ciler Abrahama, Spring Leopolda, Hajon Eliasa, Maestro Jakova, Levi Josipa.

Holokaust je označio kraj ovoj raznovrsnoj zajednici. Većina Jevreja je stradala u ustaškim logorima. Treba pomenuti da su se mnogobrojni omladinci pridružili Titovim partizanima.

Od 110 Jevreja Višegrada 40 je preživelo rat.

Od preživelih Jevreja Višegrada danas u Izraelu živi samo Gizela Abinun, autor priloga.

VIŠEGRAD

(שבבוסניה בצומת הרכבות בלגרד-סאריבו-דוברובניק. DRINA עיר על הנהר דרינה) בשנת 1571 נבנה שם גשר על הדרינה, וגשר שנושאו העיקרי של הרומן מאת איווי אנדריץ – חתן פרס נובל.

במקום ישבו בעיקר יהודים ספרדים ואשכנזים אחדים באו למקום אחרי סיפוח המקום לאוסטריה בין היהודים היו לרוב בעלי מלאכה.

ראשי הקהילה הקטנה הזו בנו במקום בתי כנסת, בית עלמין, בית תלמוד תורה, מועדון יהודי עם ספריה הוקם ב 1918 ושם חגגו חגים, הצגת מחזות. במקום פעלה גם אגודה ציונית ובה היו פעילים גבריאל פפו, אהרון אלטרף, אליאס פארו, משפחות ידועות אחרות במקום היו ברוך, קמחי, גבריאל פפו, אברהם צילר, ליאופולד שפרינג, אליאס חיון, יעקב מאסטרו, יוסף לוי.

השוואה שמה קץ לקהילה ססגונית זו, רוב היהודים נספחו במחנות השמדה שהקימו האוסטשה. יש לציין שצעירים רבים מהעיריה הצטרפו שפרטיזנים של טיטו.

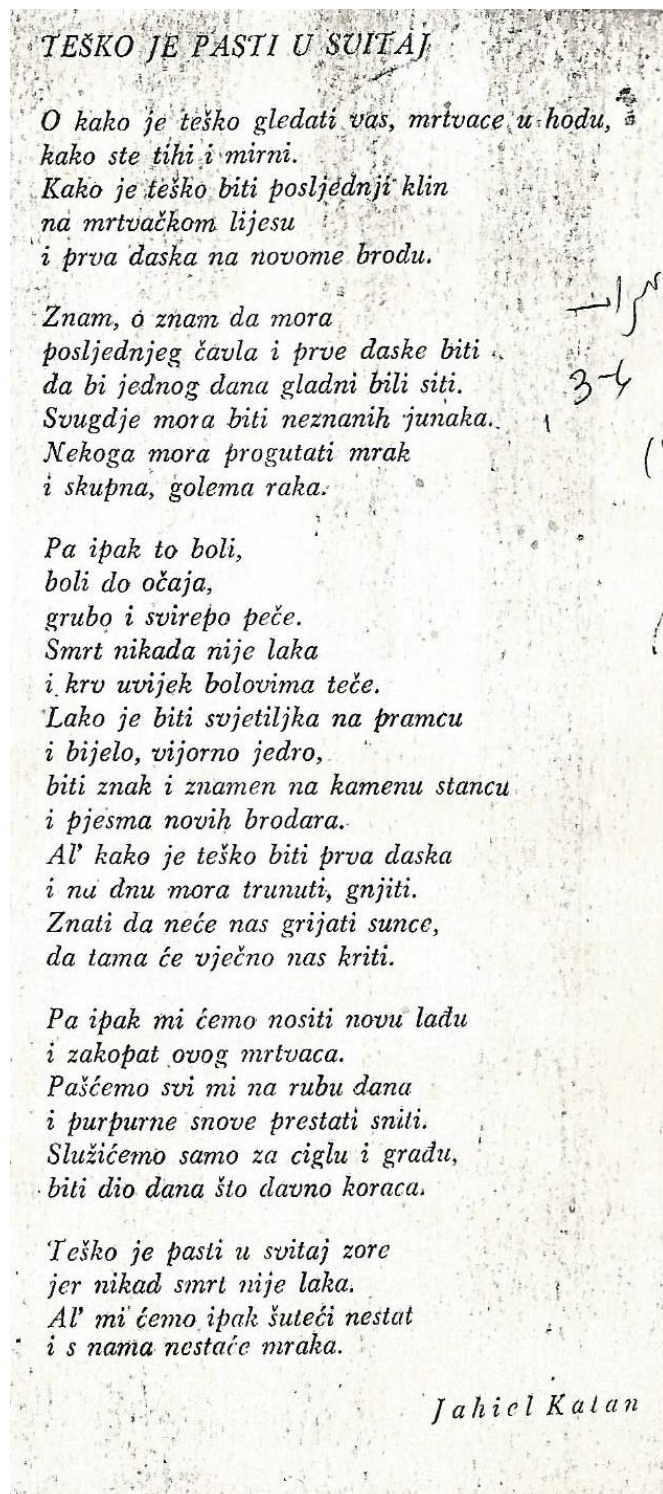
מתוך 110 נפש ניצלו כ 40.

הניצולה היחידה בארץ נמצאת איתנו כאן גיזלה אבינון.

Pred početkom Drugog svjetskog rata živio je u Sarajevu mladi pjesnik i pisac, **Jehiel Katan** (nema porodične veze sa mnom!), rođen 1911, koji je stradao 1942. Bio je poznat po pjesmama i lijepim pripovjetcima u kojima je opisao život jevrejske sirotinje.

Jehiel Katan je bio niskog rasta, bolovao je od Polio bolesti, invalid koji je dugo godina proveo u bolnici. Njegovi drugovi iz "Matatje" opisali su ga kao veoma niskog, velikih dječjih očiju i veoma visokog intelekta, koji je bio u suprotnosti njegovom fizičkom stanju. U pjesmi "Crkni Judo" povezao je užasne prijetnje protiv Jevreja uoči rata sa mržnjom i izgnanstvom Jevreja iz Španije. U pjesmi koju ću da pročitam "Teško je pasti u svitku zore" on je predočio Holokaust, snažnim slikovitim imazima, smatrajući da je žrtvama masovnog ubijanja suđeno da postanu nepoznati junaci koji će da dovedu do nove i bolje životne stvarnosti.

Priredila Dina Katan BenCion

יחיאל קטן

קִשָּׁה לְפֹל בְּעֵלוֹת הַשְּׁחָר

הו, מֵה קִשָּׁה לְהֵבִיט בְּכֶם, מֵתִים מֵהֲלָכִים
מֵה דוֹמָמִים הַנֶּכֶם וְשׁוֹקֵטִים.
מֵה קִשָּׁה לְהִיּוֹת מִסְמֵר אַחֲרוֹן
בְּאֲרוֹן הַמֵּתִים
וְקוֹרָה רֵאשׁוֹנָה בְּסִפִּינַת הַמְּחָר.

וְאֲנִי יוֹדֵעַ הַיֵּטֵב
כִּי מִסְמֵר אַחֲרוֹן וְקוֹרָה רֵאשׁוֹנָה הַכֶּרְחִיִּים
כְּדִי שִׁיּוֹם יָבֹא וְהָרַעֲבִים יִהְיוּ שְׂבִיעִים.
תְּמִיד חִיְבִים לְהִיּוֹת גְּבוּרִים אֶלְמוּנִים.
יֵשׁ מִי שֶׁחָח שְׂרָמְכָרְח לְבָלוּעַ
וְקִבְר-אֲחִים עֵנֵק, אִימְתַנִּי.

עַל אֶף ז' אַת, מְכַאֵיב הַדְּבָר,
מְכַאֵיב עַד יְאוּשׁ,
צוּרֵב וְאַקְזָר.
הַמְּוֹת לְעוֹלָם קִשָּׁה לְאָדָם,
וְהַדָּם לְעַד בְּמְכַאוּבִים נִגְרָ.

קַל לְהִיּוֹת נֶס מְאִיר בְּרֵאשׁ-תֵּן
וּמְפָרֵשׁ לְבָן בְּרוּחַ מִתְבַּדֵּר,
לְהִיּוֹת סִימֵן וְאוֹת לְמַעַגָּן
וּפְסוּק שִׁירָה בְּפִי חֲלוּץ-סֶפֶן.

אֲךָ קִשָּׁה וְמֵר לְהִיּוֹת הַקוֹרָה הַרֵאשׁוֹנָה
וּבִתְחִתִּית הַיָּם לְהַרְקֵבוֹלְהַתְמוֹס.
לְדַעַת כִּי הַשְּׂמֵשׁ ל' אֵא אוֹתָנוּ תְחַמֵּם,
כִּי עֲלִינוּ לְעוֹלָם וְעַד הַחֲשֵׁךְ יִכְסֶה.
עַל אֶף ז' אַת, סִפִּינַת הַמְּחָר עַל כְּתִפֵּינוּ נִשְׂאָת
וְאֲנוּ אֶת הַמֵּת נִקְבֵּר.
כְּלִנְנֵפֵל חֲלָל עַל סֶף יוֹם אַחֵר,
נְחַדֵּל מִחֲלוּמוֹת הָאֲרָגְמָן,
נִשְׂמֵשׁ רַק לְבָנִים וּמְלֵט לְבָנִין,
יְהִי זֶה חֲלִקְנוּ בְּפַעְמֵי מְבִשָּׁר.

קִשָּׁה לְפֹל בְּעֵלוֹת הַשְּׁחָר
כִּי לְעוֹלָם קִשָּׁה לְאָדָם הַמְּוֹת.
אֲךָ אֲנוּ מְחַרְשִׁים נִרְדֵּד דוֹמָה, נְעֵלָם
וְאֲתָנוּ יַעֲלָם צִלְמוֹת.

פּוֹרְסֵם ב"אֲמֵנוֹת" גִּילְיוֹן מֵאֲרֶס-אֲפֵרִיל 1940.
תְּרַגְמָה מִסְרַבּוֹקְרוֹאֲטִית: דִּינָה קֵטָן בֵּן צִיּוֹן

יחיאל קטן (1911-1942) היה משורר צעיר שחי בסראייבו ונספה בשואה. הוא היה חבר בארגון הנוער היהודי העובד והלומד "מתתיה" ופרסם בעיתונות היהודית שירים וסיפורים. בשל מחלת שיתוק הילדים היה מאושפז עשר שנים ויותר בבית חולים, ונאלצו לכרות את רגלו. הוא מתואר כצנום, קטן קומה, בעל עיני ילד גדולות ותוהות והתפתחות שכלית גבוהה מאוד, העומדת ביחס הפוך לנכותו הגופנית. השיר "קשה ליפול בעלות השחר" הוא אחד משני שירים שבהם חזה את השואה המתקרבת.

HRVATSKA

ILOK

U Hrvatskoj u Sremu u podnožju Fruške Gore krajem devetnaestog veka osnovana je mala ortodokсна jevrejska zajednica. Među osnivačima bile su porodice Vartman, Langen, Kap i rabin A. Štern. Rabinov unuk rabin Josef Naftali Štern rođen u Iloku izdavao je knjige HOTEK SOFER. Preselio se u Izrael gde je umro u Jerusalimu. U Iloku je delovao "Talmud Tora". Članovi zajednice su poštovali micvot i učili u ješivi "Hevrat Behorim".

Jevreji Iloka bavili su se štampom, trgovinom (vino, tekstil, drvo, građevinski materijal), a bilo je i vlasnika velikih poseda. Vođe zajednice bili su: Juli Oslavlev, Filip Langen, Lazar Štajn Mavro Viljam Štern. Rabin je bio Meir Hilel Štajn, a kantor Emanuel Vajs.

Za vreme Holokausta Jevreji su proganjani od strane Hrvata ustaša i skoro svi su stradali. Od 310 Jevreja samo su se pojedinci spasli i nije bilo ko da ponovo obnovi zajednicu.

Autor ovog teksta je jedna od članica uništenog jevrejstva Iloka Cipora.

*Deca u „Radnom logoru“,
Jasenovac*

HRVATSKA ILOK

בחבל סרם (SREM) בקרואטיה במרגלות פרושקה גירה (FRUŠKA GORA) הוקמה בשלהי המאה הקודמת קהילה יהודית אורתודוקסית קטנה. בן ראשוני הקהילה היו המשפחות וורטמן, לאנגן, קאף והרב א. שטרן, נכדו, הרב יוסף נפתלי שטרן אף הוא יליד המקום היה המהדיר של כתבי החתם סופר. הוא עלה ארצה ונפטר בירושלים. באילוק נמצא "תלמוד תורה" ובני הקהילה היו שומרי מצוות ולמדו בישיבות בשם "חברת בחורים". יהודי המקום עסקו במלאכות דפוס במסחר (יינות, טקסטיל, עצים, חומרי בניין), אחדים היו אף בעלי אחוזות. ראשי קהילה היו יולי אוסלבל ופיליפ לאנגן לאזאר שטיין, מברו וויליס פרוד, והרמן שטרן, רב המקום היה מאיר הלל שטיינר וחזן עמנואל וייס. בשואה נרדפו יהודי אילוק ע"י האוסטשה הקרואטים ונספו כמעט כולם. מתוך 310 יהודים ניצלו רק מעטים. לא נותר איש כדי להקים את הקהילה מהריסותיה. כאן נמצאת אחת הבוססות מיהודי אילוק ציפורה

HINKO GOTLIB

Godinama smo na ovom mjestu čitali pripovjetku Hinka Gottlieba "Kadiš u šumi", koja opisuje grupu Jevreja partizana koji treba da zakopaju njihovu drugaricu i počinju da izgovaraju "Kadiš", ali se riječi dobro poznate molitve odjednom gube iz njihovog sjećanja.

Advokat i jedan od vođa Cionističkog pokreta u Zagrebu, Dr. Hinko Gottlieb, bio je pjesnik i nadahnut pisac, čija tragična sudbina skoro da simbolizuje sudbinu jevrejske zajednice Jugoslavije. Njegova djela nisu bila objavljena u knjizi na maternjem hrvatskosrpskom jeziku i za čudo ona postoje jedino u dva toma prevoda na Ivrit njegovog kolege i drugara, dr Cvija Rotema.

Kratka pjesma "Roš Hašana" koju ću pročitati bila je objavljena 1940. u časopisu "Omanut" čiji je urednik bio Hinko Gottlieb. U njoj na dražesan način pjesnik je dočarao poseban duh jevrejske zajednice Jugoslavije, u kojoj su Sefardi i Aškenazi živeli u duhu zajedništva i uzajamne saradnje.

Priredila Dina Katan BenCion

NA ROŠ HAŠANU

U hram ću poći na Roš Hašanu,
Da svome molim se Bogu,
Da smiren primim duševnu hranu
Dok smijem i dok još mogu.

Al' hoću da čujem glas hazana
U malom s e f a r d s k o m hramu,
Onog „stambuli“ pjevača „mekama“
Što dira u dušu samu.

Slušati neću grešnoga „tija“
Nit vapaj njegovih suza,
Već nazalni glas što tiho izvija
Romansu iz Andaluzia.

בראש השנה

בראש השנה אלך להתפלל
בבית תפלה, לאלהי.
ברגע את מזון הנפש לקבל
כל עוד יכול אני ורשאי.

אבל רוצה אני חזן מנעים זמירות
בבית כנסת הספרדים הקט לשמע,
שם זמר סטמבולי, משורר המקאמות
יודע בצפור הנפש לנגע.

אין לא אטה ליטיוי מתחטא
ולקול שועתו הבוכיה,
כי אם לקול המאנף, שחרש מסלסל
רומנסה מאנדלוסיה.

29.9.1940

MAKEDONIJA

ŠTIP

U Makedoniji na obroncima brda Tasil Bojer pored reke Bregalnice nalazi se Štip, koji se pominje još u prvom veku pod imenom Astibus, grad koji još od 1330. ima zanimljivu istoriju. Prvi Jevreji doseljenici Štipa susreli su se sa puno ratova i raznim vladarima. Jevrejski život je bio organizovan, izgradili su sinagogu, groblje, deca su prvo išla u Meldar, a 1910. izgrađena je i osnovna škola. Buđenjem cionističkog pokreta Jevreji Štipa postali su aktivni u svemu što ih je vezivalo za Cion. U svakoj kući bila je plava kutija (kasica) Keren Kajemeta. Duša zajednice bio je Becalel Siman Tov Ashael. On je pokrenuo kulturni život zajednice, uveo pozorišne predstave, jevrejski hor, i bio vođa sportskog društva "Hakoah". Abraham I Menahem Levi osnovali su klub "Mikve Israel", a žensko društvo pod rukovodstvom Rifke Cion pomagalo je svakom kome je bila potrebna pomoć. Šaliah Cibur bio je David Menahe Natan.

Vođe zajednice bili su: Jakov Cion, Ichak Baruh Levi, Gedalija Kapon, David Muson Cion, Josef David Levi, David Kohen koji je bio predstavnik Keren Kajemeta. Oni su delovali u okviru "Hašomer Hacair" pod vođstvom Ben Baruh Ciona i u "Thelet Levan" pod vođstvom Smuela Ben Jakov Koehena.

Taj lep i raznovrsni život zajednice potpuno je prekinut 11.3.1943 kada su bugarski fašisti zajedno sa esesovcima oterali sve Jevreje Štipa prvo u sabirni logor "Monopol" u Skoplju, a zatim zajedno sa ostalim Jevrejima Makedonije u logor Treblinka. Od šesto Jevreja Štipa spasili su se samo četvoro.

Tako je završila ova stara i odana jevrejska zajednica.

Monopol, Skopje – sabirno mesto za Jevreje Makedonije

ŠTIP

שטיפ לרגלי הגבעות של טשלי-באזיר ליד הנהר בִּרְגַלְנִיצָה (BREGALNICA) במרדוניה, שוכנת העיר שטיפ, היא מוזכרת עוד במאה הראשונה בשם איסטיבוס, עיר עם הסטוריה מעניינת מתחילת

1330, כאשר התיישבו היהודים הראשונים, ידעו יהודי שטיפ מלמות ושלטונות רבים. וכך בין שתי מלחמות העולם חיי היהודים היו מאורגנים, קודם למדו ילדים מלדר (MELDAR) ובשנת 1910 נפתח בשטיפ בית ספר העממי, בית הכנסת, בית העלמין, עם התעוררות של הפעילות הציונית יהודי שטיפ התחילו להיות מעורבים בכל הנוגע לזיקתם לציון. בכל בית הייתה הקופסה הכחולה (קופה) של קק"ל. הרוח החיה של הקהילה היה בצלאל סימן טוב עשהאל. הוא יסד פעילות תרבות, מקהלה יהודית, הצגות תיאטרון, מועדון ספורט "הכוח", אברהם ומנחם לוי יסדו מועדון מקווה ישראל, אגודת נשים עסקה בסעד לנזקקים בהנהלת ציון רבקה וכשליח ציבור כיהן דוד מנחם נתן. ראשי קהילה היו יעקב ציון, יצחק ברוך לוי, גדליה קפואנו, דוד מושון ציון, יוסף דוד לוי, דוד כהן שהיה נציק הקרן קיימת. הם פעלו בשני ארגונים; "השומר הצעיר" בהנהגת בן ברוך ציון ו"תכלת-לבן" בהנהגתו של שמואל בן יעקב כהן.

כל הפעילות הסגונית ויפה נמחקה כליל ב- 11.3.1943 כאשר הפשיסטים הבולגרים ואנשי o.s.g. גירשו את כל יהודי שטיפ למחנה "מונופול" בסקופיה, משם עם שאר יהודי מקדוניה הבואו למחנה טרבלינקה (TREBLINKA).

מתוך 600 יהודים ניצלו רק 4 יהודי שטיפ.

כך נסתם הגולל על יהדות מסורה ועתיקת יומין זו.

Poslednji oproštaj

כשהלב בוכה

מילים: יוסי גיספן
לחן: שמואל אלבז

כשהלב בוכה רק אלוקים שומע
הכאב עולה מתוך הנשמה
אדם נופל לפני שהוא שוקע
בתפילה קטנה חותר את הדממה.

שמע ישראל אלוהי אתה הכל יכול
נתת לי את חיי נתת לי הכל
בעיני דמעה הלב בוכה בשקט
וכשהלב שותק הנשמה זועקת.
שמע ישראל אלוקי עכשיו אני לבד
חזק אותי אלוקי עשה שלא אפחד
הכאב גדול ואין לאן לברוח
עשה שיגמר כי לא נותר בי כוח.

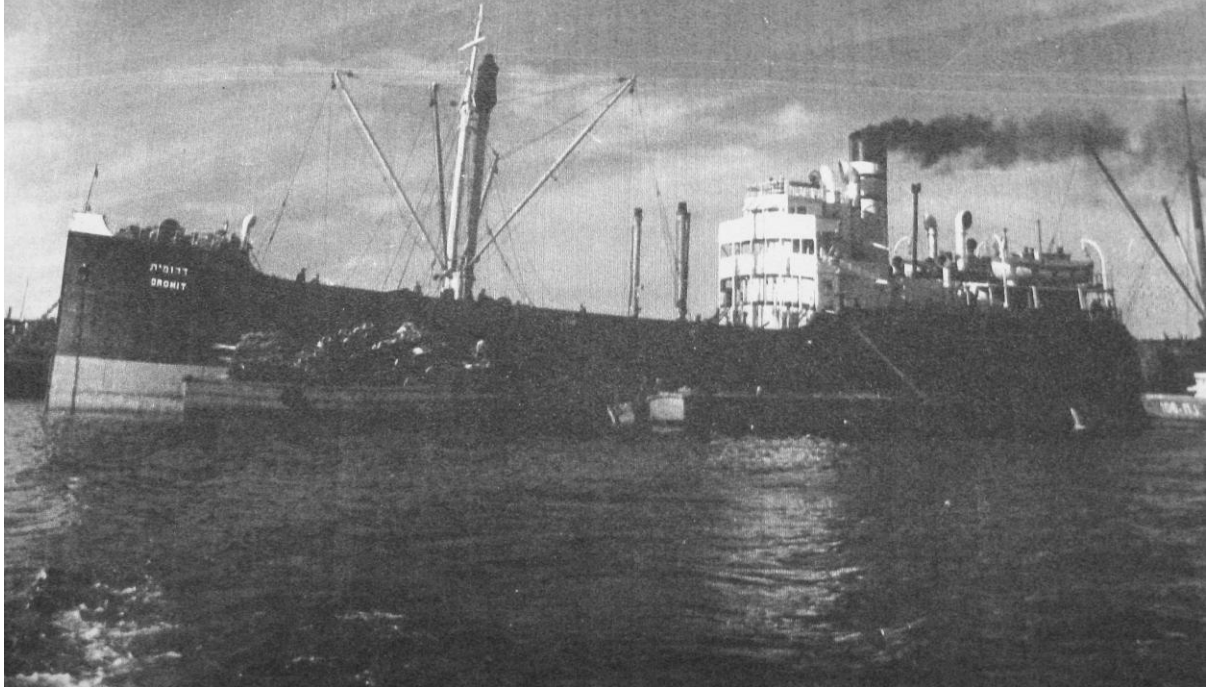
כשהלב בוכה הזמן עומד מלכת
האדם רואה את כל חיי פתאום
אל הלא נודע הוא לא רוצה ללכת
לאלוקיו קורא על סף תהום.

שמע ישראל אלוהי...

Kad srce plače
Josi Gispan

Kad srce plače samo Bog čuje
bol koja dolazi iz duše.
Čovjek, on prije nego što
iščezne još samo kratku molitvu
šapće koja se čuje u tišini.
Šma Israel, elohaj ata hakol jehol.
Čuj Izraele, Gospod Si Bog naš Svemogući.
Darovao si mi život. Sve si mi dao.
U oku zrcali se suza, a srce tiho plače.
Kad srce miruje, krik iz duše se čuje:
Šma Israel, Bože oslobodi me straha,
Veliki, Moćni Bože, ja ne vidim izlaza.
Učini tomu kraj, jer snage više nemam.
Kad srce plače, vrijeme se zaustavi, stane
I odjednom pred očima je sav život moj.
U nepoznato, kako ću krenut ?
Na rubu bezdana samo se molitva čuje.

13-26 decembar Bakar - Haifa KEFALOS

Prva masovna aija Jevreja preživelih Holokaust iz bivše Jugoslavije trajala je skoro četiri godine, od 1948. do 1952. godine. Useljenici, olimi, stigli su brodovima „Radnik“, „Kefalos“ (na fotografiji), „Bosna“, „Galila“ i Negba“. Prevezeno je oko 8,000 putnika. Brod „Kefalos“, upućen iz Izraela, bio je, najblaže rečeno, piše Ženi Lebl, veoma nepogodan izbor. Njega je odavno trebalo povući iz saobraćaja. Na svom poslednjem putovanju upao je u buru i nošen morskim strujama, bez ikakve veze sa kopnom, doveo je u životnu opasnost oko 2,500 putnika. Na tom brodu za vreme gotov dvonedeljne plovidbe bilo je četiri porođaja, dva venčanja i jedan smrtni slučaj. No, iako su mnogi zapamtili teškoće putovanja, može se smatrati da je aliya bila uspešna, pogotovo što se većina useljenika i pored svih nedaća dosta dobro snašla u novim uslovima života.

KOMEMORATIVNU CEREMONIJU 2015. PRIPREMILI, ORGANIZOVALI...

MUZIČKI PROGRAM:

שירה : דבורה דותן Dvora Dotan

ליווי : איריס זאוברמן Iris Zauberman

מהדורה מיוחדת לקראת יום השואה 2015

עריכה, תרגום וביצוע:

Miriam Aviezer, glavni organizator, priredila i obradila priloge iz „malih jevrejskih zajednica“.

Miri Derman, organizator

Zvezdana – Dana Finci Jezekiel, prevodilac

Tanja Ben Haim, prevodilac

Antun Unterberger, Ruma, Srbija, priprema teksta

Milan Fogel, urednik vanrednog broja Mosta